

## CENTRALNA NASELJA MEĐIMURJA

## Prilog poznavanju funkcionalne organizacije kraja

SILVESTER LACI

UDK 911.3:711 (497.13)

## I. NEKE OSNOVNE GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE MEĐIMURJA

## 1. Prometno-geografski položaj i glavne značajke pejzaža

Međimurje je granično područje SR Hrvatske, odnosno najsjeverniji dio njene ključne makroregije — Središnje Hrvatske (sl. 1).

Periferni se i granični prometno-geografski položaj ovog prostora, ali istovremeno na magistralnoj cestovnoj i željezničkoj prometnici međunarodnog značaja (cesta Budapest — Čakovec — Zagreb — Rijeka i željeznica Budapest — Čakovec (Zagreb — Rijeka) — Pragersko — Trst), u prošlosti različito odražavao na društveno-gospodarski razvoj Međimurja. Usprkos povoljnom položaju uz panonsko-jadransku magistralu, i time prirodne predodređenosti Međimurja kao dijela sponne između Hrvatske i Mađarske, u pojedinim je razdobljima prošlosti upravo granični položaj bio negativan i limitirajući faktor ekonomskog razvoja ovog kraja. Kako promet na tim prometnicama izričito ovisi o međunarodnim gospodarskim odnosima, kretanje je podložno češćim promjenama, ali ono u svojim progresivnim razdobljima donosi značajne koristi i uvjetuje pozitivne promjene.<sup>1)</sup>

U suvremenim uvjetima, položaj uz važne magistralne prometnice, a u neposrednoj blizini sjeverozapadnih vratiju Hrvatske i podravske magistrale te na njihovim priključnim pravcima, omogućava gotovo svim dijelovima Međimurja optimalno povezivanje i uključivanje u suvremene gospodarske tokove.

Zbog određenih prirodnih i društvenih faktora Međimurje je funkcionalno cjelovit prostor. Drava i Mura sa širokim naplavnim ravnicama, koje su sprečavale intenzivnije kontakte s okolnim krajevima, te granični položaj uvjetovali su u fun-

kcionalnom smislu u izvjesnoj mjeri njegovu izdvojenost. Ti su tokovi prirodne granice, koje jasno odvajaju međimurski prostor od okolnih područja u upravno-političkom i državno-graničnom pogledu.

U upravnom je pogledu prostor Međimurja u prošlosti gotovo uvijek bio cjelovita upravno-administrativna jedinica, a to je i danas. Administrativno, Međimurje u potpunosti odgovara općini Čakovec, čija površina iznosi oko 729,5 km<sup>2</sup> (oko 1,3% površine SR Hrvatske), ali je 1971. na tome prostoru živjelo čak 115 660 stanovnika (oko 2,6% stanovništva SR Hrvatske). To pokazuje jednu od izrazitih specifičnosti ovog prostora: veliku opću gustoću naseljenosti,<sup>2)</sup> što je prvenstveno rezultat velike relativne gustoće naseljenosti čitava kraja, a znatno manje utjecaja Čakovca, koji sa svojih 11 773 stanovnika (1971) čini tek 10,2% stanovništva ove općine.<sup>3)</sup>

Na osnovi elemenata prirodne sredine i društvenih faktora, na ovom se prostoru jasno diferenciraju dvije osnovne cjeline: brežuljkasto gornje i nizinsko donje Međimurje.

Gornje Međimurje, uz reljef koji je osnovno prirodno mjerilo na temelju kojega je izvršena takva podjela ovog prostora, karakteriziraju još i druge specifičnosti, kao npr. drugačiji pejzaži koji su odraz drugačije orijentacije u poljoprivrednoj proizvodnji (jače usmjerenje na voćarsko-vinogradarsku djelatnost), prevladavajući oblik disperzne naseljenosti, manji broj i manja veličina centralnih naselja (što je prvenstveno posljedica manje opće gustoće naseljenosti), veća prometna izoliranost područja i dr.

Donje Međimurje, uz nizinski reljef karakterizira nešto drugačiji krajolik (veća upućenost na ratarstvo i stočarstvo kao primarne djelatnosti), gdje prevladavaju grupirana i brojem stanovnika velika naselja, gušća mreža centralnih naselja (rezultat veće opće gustoće naseljenosti), bolja prometna povezanost kraja itd.

1) S. Žuljić: Prostor i elementi njegova središnjeg značenja, Geografija SR Hrvatske, knjiga I — Središnja Hrvatska, Zagreb, 1974, str. 22.

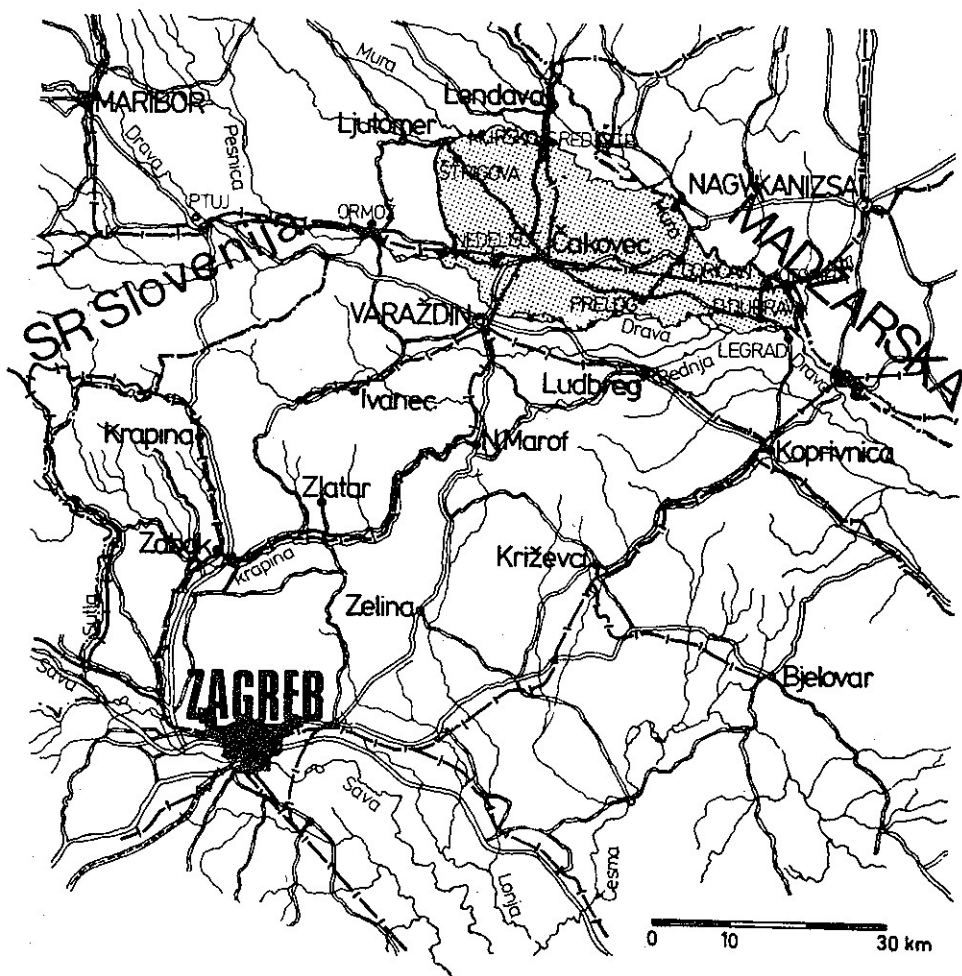
2) Godine 1971. opća je gustoća naseljenosti Međimurja iznosila 159 st./km<sup>2</sup>, Središnje Hrvatske 108 st./km<sup>2</sup>, a SR Hrvatske 78 st./km<sup>2</sup>.

3) Udio stanovništva Čakovca u ukupnom broju žitelja Međimurja manji je nego udio stanovništva Zagreba u cjelokupnom žiteljstvu SR Hrvatske (Zagreb = 12,8% 1971. g.). Prema veličini Čakovec je 1971. g. na devetom mjestu među gradovima Središnje Hrvatske, odnosno tek na 21. mjestu u SR Hrvatskoj.

Granica gornjeg Međimurja prema donjem uzeta je po međama onih katastarskih općina koje se najprikladnije poklapaju s morfološkim osobinama područja, odnosno s izohipsom od 200 metara n. v., jer taj je prijelaz iz reljefno nižih prema višim prostorima uočljiv upravo na toj visini.

reflektiralo u specifičnim demografskim obilježjima Međimurja, društveno-gospodarskom razvoju kraja itd.

Među naseljima Međimurja posebno značenje ima Čakovec kao vodeće inicijativno, funkcionalno i urbano žarište ovoga područja. Pod utjecajem njegove društveno-gospodarske snage stanovništvo



Sl. 1. Geografski položaj Međimurja

Fig. 1 Geographical location of Međimurje

Između te dvije osnovne prirodno-geografske cjeline Međimurja prostire se šira (napose sjeverno od Čakovca prema Murskom Središću) kontaktna, prijelazna zona, uvjetno nazvana pleistocenska ravan. Ona je po svojim osobinama uglavnom sličnija donjem Međimurju pa je zato u ovom radu smatramo njegovim sastavnim dijelom.

U uskoj vezi s iznesenim obilježjima kraja, na prostoru Međimurja formirala se relativno gusta mreža centara — nosilaca funkcionalne organizacije prostora.

Na prostorni razmještaj i značenje tih centara utjecalo je više različitih faktora, kao npr. reljefne karakteristike kraja, povijesni razvoj, prometno-geografski položaj prostora, a to se opet

mnogih prigrorskih naselja Čakovca, napose onih unutar izotele 5 km od središta grada, konstantno raste i brzo mijenja svoju socijalno-ekonomsku strukturu. To je geografski bitna pojava, jer takva transformacija jedna je od osnovnih komponenti širenja suvremenog procesa urbanizacije. A razmještaj stanovništva kao i njegova strukturalna preobrazba funkcija su gospodarskog razvoja nekoga područja.

U funkcionalnom smislu Čakovec je najjače povezan s Varaždinom pa postaje sve očitije da je to izraziti primjer potencijalne konurbacije. Taj je pravac, od Čakovca preko Nedelišća i Pušćina prema Varaždinu, i vitalna prometna okosnica prostora, odnosno zona najintenzivnijih društveno-gospodarskih promjena u ovom kraju.<sup>4)</sup>

4) Za potrebe ovoga rada izvršeno je anketiranje stanovništva (uglavnom učenika čakovečkih srednjih škola i službenika mjesnih ureda), ali gdje se moglo, odgovori su komparirani s podacima međimurskih rad-

nih organizacija i, u slučaju potrebe, korigirani. Anкета »Naselja Međimurja« provedena je sredinom 1973. godine.

## 2. Broj, veličina, oblik i prostorni razmještaj naselja

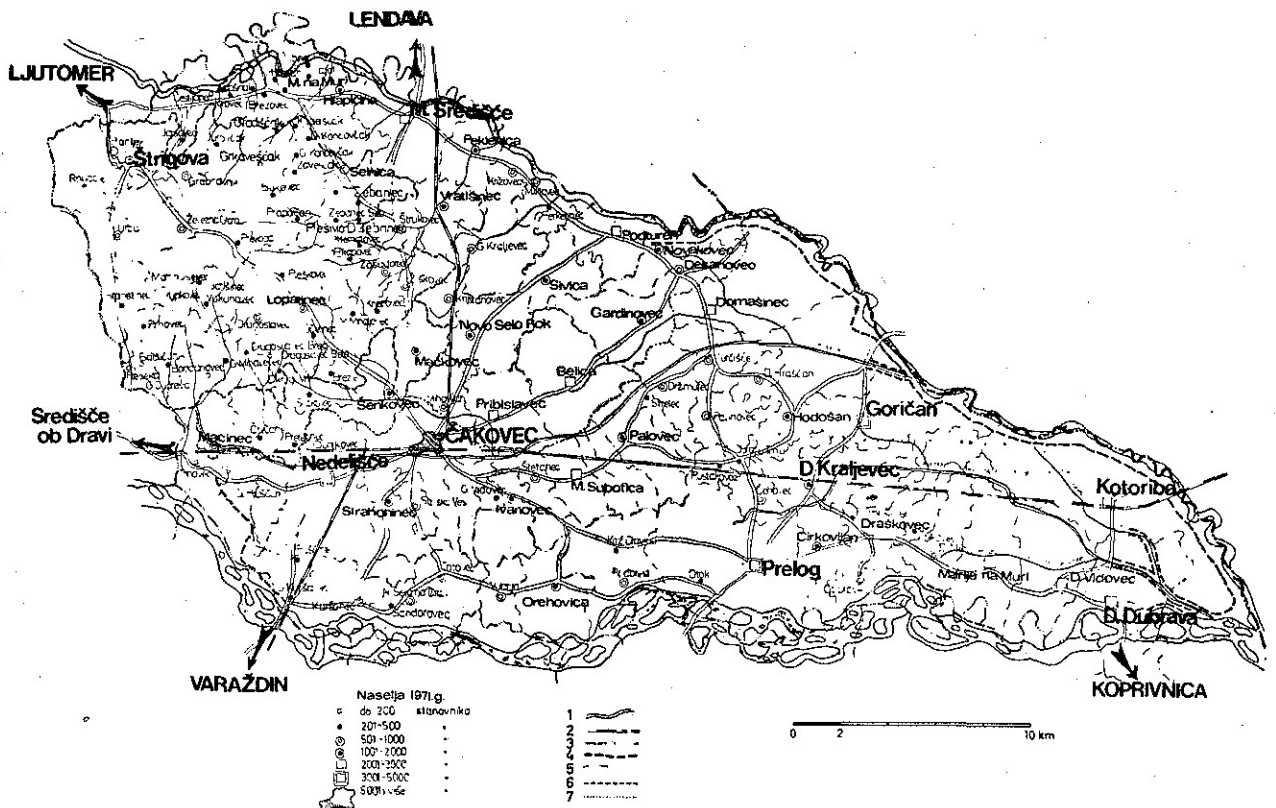
Posljednji je popis stanovništva 1971. godine na prostoru Međimurja registrirao 126 statistički definiranih naselja s ukupno 115 660 stanovnika, pa je prosječna veličina naselja iznosila 918 ljudi (sl. 2).

Naselja su Međimurja zonalno razmještena, što je posljedica pogodnosti koje pruža prirodno-geografska osnova ovoga prostora. Mogu se izdvojiti tri, odnosno dvije glavne prostorno izdiferencirane naseobene zone: brežuljkasto gorje Međimurje, prijelazna ili kontaktna pleistocenska ravan i dravsko-murska nizina, odnosno gornje i donje Međimurje kao glavni dijelovi kraja.

đimurju nalazi čak 80 (63,5 %) ili približno 2/3 svih naselja i 97 379 (84,2 %) ili približno 5/6 cjelokupnog stanovništva Međimurja.

Očito je da su glavni dijelovi Međimurja različitih veličina, gustoće naseljenosti i društvenog značenja, a da težišno društveno značenje ima nizinski dio ovog područja, napose njegov zapadni dio.

U Međimurju prevladavaju mala naselja (do 1 000 žitelja) i nešto veća (do 3 000 žitelja). Ona zajedno obuhvaćaju preko 3/4 (76,6 %) cjelokupnog stanovništva Međimurja. Njihova je dominacija potpuna u gornjem Međimurju i na tzv. pleistocenskoj ravni, dok su u dravsko-murskoj nizini sva naselja veća.



Sl. 2. Naselja Međimurja prema veličini 1971. godine Fig. 2 Settlements of Međimurje according to size, 1971

Najviše je naselja u prostoru teritorijalno najmanje naseobene zone — u gornjem Međimurju: čak 46 ili 36,5 % svih naselja, ali u njima živi svega 18 281 stanovnik ili 15,8 % žiteljstva Međimurja, pa im je prosječna veličina tek 397 ljudi (tablica 1).

Prosječna veličina ukupno 35 naselja pleistocenske ravni znatno je veća i iznosi 894 stanovnika, ali su prosječno najveća naselja u dravsko-murskoj nizini — čak 1 468 žitelja.

Ako se sumiraju navedeni pokazatelji u dva glavna dijela kraja, proizlazi da se u donjem Me-

Visinski raspored naselja dolazi djelomično do izražaja uglavnom u gornjem Međimurju, gdje su gotovo sva naselja raspoređena u pojasu od 200—300 m n. v. (Selnica 200 m, Štrigova 202 m, Lopatinec od 210—320 m), dok su u donjem Međimurju sva naselja u zoni ispod 200 m n. v. (Nedelišće 171 m, Čakovec 165 m, Prelog 152 m, Kotoriba 136 m).

Izložena struktura naselja — njihov broj, veličina i prostorni razmještaj — ukazuju na određene posebnosti Međimurja. Objašnjenje općih značajki naselja valja tražiti u reljefnim karakte-

Tablica 1. Struktura naselja Međimurja prema veličini, 1971.

Veličina naselja	Međimurje				Gornje Međimurje				Donje Međimurje			
	Naselja Broj	%	Stanovništvo Broj	%	Naselja Broj	%	Stanovništvo Broj	%	Naselja Broj	%	Stanovništvo Broj	%
Do 200	8	6,3	1 155	1,0	7	15,2	1 032	5,6	1	1,3	123	0,2
201— 500	51	40,5	16 934	14,6	28	60,9	9 190	50,3	23	28,7	7 744	7,9
501—1 000	36	28,6	26 466	22,9	10	21,7	6 772	37,1	26	32,5	19 694	20,2
1 001—2 000	17	13,5	22 817	19,7	1	2,2	1 287	7,0	16	20,0	21 530	22,1
2 001—3 000	9	7,1	21 269	18,4	—	—	—	—	9	11,2	21 269	21,8
3 001—5 000	4	3,2	15 246	13,2	—	—	—	—	4	5,0	15 246	15,6
5 001 i više	1	0,8	11 773	10,2	—	—	—	—	1	1,2	11 773	12,1
Ukupno	126	100,0	115 660	100,0	46	100,0	18 281	100,0	80	100,0	97 379	100,0

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971, Savezni zavod za statistiku, knjiga VII, Beograd, 1975., str. 104-105.

ristikama kraja, specifičnostima povijesnog razvitka, u agrarnim izvorima i suvremenim društveno-gospodarskim procesima.

Osobine reljefa imale su bitnog utjecaja na položaj i razvoj oblika naselja. U gornjem Međimurju, koje ima osobine niskog pobrđa i gdje dominira blago valoviti, procesima razaranja jako diseciran reljef, sličan rebrastom reljefu prigorja, relativno dublje usječene potočne doline u mekanijim klastičnim sedimentima dijelom su vlažne i nepogodne za razvoj naselja. Zato su se ona razvila na višim i ocjeditijim terenima, na kosama i brežuljcima. Većina je smještena duž kosa pa izgledom pripadaju niznom obliku naselja, dok su na brežuljcima kuće međusobno znatno razmaknutije, ali ima i osamljenih gospodarstava (raštrkani ili disperzni oblik naseljenosti). Uz naselja su redovito veći kompleksi krčevina (oraniče, vinogradi, voćnjaci), a pod šumarcima su ostali jedino strmiji i za agrarno iskorišćivanje nepovoljniji prostori.

Glavnina naselja donjeg Međimurja izbjegavala je sve donedavno često plavljene naplavne ravni i zato se razvila na ocjeditijim terenima — na rubovima riječnih terasa prema naplavnim ravninama. Tim povišenim dijelovima obično vode i putovi. Najizrazitija takva kontaktna ili rubna naseljenost u ovom prostoru, što je inače jedna od bitnijih značajki naseljenosti većeg dijela Međimurja, jest na južnom, jugoistočnom, sjevernom i sjeveroistočnom rubu tzv. pleistocenske ravni.

Donje Međimurje je otvoren ravničarski kraj, relativno povoljan za razvoj poljoprivrednih djelatnosti. Homogena prirodna sredina, bez značajnijih reljefnih razlika, u prošlosti je bila izvan dohvata turske opasnosti, koja je u mnogim dijelovima Hrvatske dugo prisutna.

Tada je ovaj kraj postao prostor zbjega za ugroženo stanovništvo, što je pogodilo grupiranje naseljenosti i stvaranju relativno velikih naselja zbijenog oblika.

Novije tendencije u razvoju naselja, osobito ubrzane razvojem suvremenih prometnih veza, vode do daljnjeg prerazmjesta naseljenosti, do okupljanja stanovništva u aktivnim i žarišnim centrima i njihovoj blizini. Ovaj je proces u Međimurju najviše napredovao na prostoru između Čakovca i Varaždina i oko tih središta, kojih prigradska naselja, uz ova dva vodeća centra, konstantno bilježe relativno visok porast populacije. Zato se to područje smatra težištem naseljenosti Međimurja.

## II. CENTRALNA NASELJA MEĐIMURJA

### 1. Kriteriji i postupci pri ocjenjivanju centraliteta naselja

#### 1.1. Općenito o postupcima pri ocjenjivanju centraliteta naselja i osnovnim karakteristikama centralnih naselja

Proučavanje je centralnih naselja s aspekta geografije interesantno i sve korisnije. Inicijator naučnog interesa i osnivač teorije centralnih naselja je Nijemac Walter Christaller, koji je pod utjecajem ranijih radova geografa i ekonomista prvi razradio teoriju centraliteta naselja.<sup>5)</sup> Iako na njegovu deduktivnu teoriju o lokaciji gradova ima čitav niz opravdanih primjedbi, važno je da je taj rad dao poticaj za mnoge nove naučne radove istovjetne ili slične problematike. U znatnoj mjeri to je posljedica sve veće praktične potrebe planiranja funkcionalne organizacije prostora.

Radovi na određivanju centralnih naselja trebaju obuhvatiti dvije osnovne komponente:

- ocjenjivanje centraliteta naselja,
- utvrđivanje gravitacijskih područja centralnih naselja.

5) W. Christaller: Die zentralen Orte in Süddeut-

schland, Jena, 1933, i Darmstadt, 1968.



U određivanju centralnih naselja metodološki postupci mogu biti dvojak:

- a) jedni se zasnivaju na kvalitativnim funkcionalnim obilježjima naselja,
- b) drugi na numeričkim vrijednostima koje se odnose na centralitet naselja.

U ocjenjivanju centraliteta naselja na osnovi njegovih kvalitativnih funkcionalnih obilježja nemoguće je izbjeći ozbiljan nedostatak — mjerodavnost autora u izboru i vrednovanju pojedinih kvalitativnih funkcionalnih obilježja. Zato zbog povećanja objektivnosti mnogi autori koriste brojčane pokazatelje centraliteta naselja, primjenjujući razne statističko-matematičke metode.

U izradi ovog rada, a u namjeri da se postigne što veća objektivnost u ocjenjivanju centraliteta naselja Međimurja, primijenjena su oba postupka, što je najpravičnije, ali je prednost data postupku kojim se ocjenjivanje centraliteta naselja izvodi pomoću njegovih kvalitativnih funkcionalnih obilježja.

Na osnovi iznesenih postupaka u ocjenjivanju centraliteta naselja moguće je u svakom naseljenom području izdvojiti njegova u centralnofunkcionalnom smislu glavna naselja, tj. centralna naselja.

Centralnim naseljima smatraju se sva ona središta u kojima su koncentrirane tercijarne i kvartarne djelatnosti namijenjene potrebama stanovništva okolnog gravitacijskog područja kao i potrebama vlastitog stanovništva. Spekter tih usluga u centralnim naseljima može biti vrlo širok. Ovisno o karakteru i intenzitetu centralnofunkcionalne privlačnosti centralna se naselja diferenciraju u više kvalitetnih stupnjeva.

Osnovne funkcije koje svakodnevno zadovoljavaju potrebe širokog kruga potrošača na prostorno malom području određuju ulogu centralnih naselja najnižeg stupnja centraliteta. Djelatnosti složenijeg sadržaja — nosioci kvalitetno viših funkcija, koje u pravilu obuhvaćaju i sve one jednostavnije, a imaju znatno širi prostorni opseg, karakteristične su za centre višeg stupnja centraliteta. To znači da veći broj funkcija nekog naselja u pravilu ukazuje i na njegov veći centralitet, jer one u jačoj mjeri služe zadovoljavanju potreba različitih usluga ne samo za vlastito već i za stanovništvo okolice.

Centralna naselja su, prema tome, uslužna središta za užu ili širu okolicu, tj. za onaj prostor koji zbog određenih funkcija gravitira tim funkcionalnim žarištima.

Utjecajna područja i uloga centralnih naselja određeni su prvenstveno intenzitetom potrošnje stanovništva tog prostora. Posljedica je stvaranje mreže centralnih naselja različitih stupnjeva,

međusobno najuže povezanih u vertikalnom smislu, pa se može govoriti o hijerarhiji centralnih naselja. Ta je hijerarhična mreža pod neposrednim utjecajem društveno-gospodarskih prilika i zbog toga je vrlo promjenljiva. Zato ne postoji jedinstveni i trajni model prostorne organizacije centralnih naselja i njihovih gravitacijskih područja, već je neophodno tu mrežu proučavati u prostoru poznavajući regionalne specifičnosti. To je od velikog značaja i za racionalno usmjeravanje regionalnog razvoja.

## 1.2. Ocjenjivanje centraliteta naselja na osnovi njihovih kvalitativnih funkcionalnih obilježja

Kao polazna osnova u ocjenjivanju centraliteta naselja na temelju kvalitativnih funkcionalnih obilježja uzete su vrste i broj centralnih funkcija u naseljima iz tercijarnog i kvartarnog sektora djelatnosti, koje udovoljavaju potrebama stanovništva okolnog gravitacijskog područja kao i potrebama vlastitog stanovništva. Te usluge su upravnog (uprava, sudstvo i društveno-političke organizacije), kulturno-prosvjetnog (školstvo, kultura i informacije) zdravstvenog (zdravstvo, socijalna zaštita i veterinarstvo), poslovnog (PTT djelatnosti, bankarstvo, osiguranje, stambena i komunalna djelatnost), ugostiteljskog (ugostiteljstvo i turizam), trgovačkog (trgovačka poduzeća, robne kuće, specijalizirane trgovine i dr.), prometnog (transportna poduzeća, autobusne i željezničke stanice), uslužnog (uslužno zanatstvo i ostale vrste usluga) i sportsko-rekreativnog karaktera (sportsko-rekreativni objekti, sportska i lovačka društva).

Na osnovi broja i vrsta centralnih funkcija na prostoru Međimurja izdvojena su tri stupnja centralnih naselja.

Centri najnižeg reda — *centralna naselja I stupnja centraliteta* — izdvojeni su na temelju sedam osnovnih institucija uslužnog karaktera: mjesni ured, nepotpuna osnovna škola, veterinarski punkt, manja pošta, trgovina mješovitom robom i poljoprivrednim repromaterijalom, vlastito autobusno stajalište, mlin ili skladište za žito.

Time su zanemarena sva ona naselja koja imaju samo neke od tih funkcija (naselja s manjim brojem centralnih funkcija).

Nabrojene osnovne ustanove centralnog značaja u centralnim naseljima najnižeg ranga dostatna su žiteljima centralnog i okolnih naselja za svakodnevni život. Zato je u takvim centrima koncentriran uglavnom neophodan minimum osnovnih centralnih funkcija manjeg prostornog dometa.

*Centralna naselja II stupnja centraliteta* u pravilu obuhvaćaju sve osnovne funkcije central-

na VIII kongres na geografite od SFRJ vo Makedonija, Skopje, 1968, str. 237-248.

nih naselja najnižeg stupnja i još šest drugih novih ili istih ustanova, ali višeg reda. To su potpuno osnovna škola, kino, knjižnica i (ili) čitaonica, zdravstvena stanica, pošta i tri i više različitih specijaliziranih trgovina ili pak opskrbni centar (robna kuća).

Navedene institucije centralnomjesnog značaja u naseljima tog ranga zadovoljavaju već raznovrsnije potrebe svog stanovništva, ali i žitelja gravitacijskog područja, jer je prostorni domet nekih centralnih funkcija znatno veći nego kod centralnih naselja najnižeg stupnja centraliteta.

Kvalitativno ocjenjivanje centralnih naselja viših stupnjeva centraliteta složenije je nego kod centara nižeg ranga, prvenstveno zbog pojave znatno većeg broja raznovrsnih institucija centralnog značaja i poteškoća prilikom njihova klasičiranja u grupe centralnih funkcija. Nakon upoređivanja rezultata nekoliko autora, pisac se odlučio za slijedeće:

U ovom kraju *centralno naselje III stupnja centraliteta* mora imati sve osnovne funkcije centara drugog stupnja centraliteta i još 35 drugih institucija centralnomjesnog značaja, od kojih je većina višeg reda. To su: općinska uprava, općinski sud, javno tužilaštvo i javno pravobranilaštvo, stanica javne sigurnosti, općinske društveno-političke organizacije, tri i više općih srednjih škola, radničko sveučilište, dva i više kina, općinska knjižnica, dom zdravlja, veća ljekarna, veterinarska stanica, služba privremene zajednice za zdravstveno osiguranje radnika — njena filijala ili ispostava, zajednica mirovinsko-invalidskog osiguranja — ispostava, zavod za zapošljavanje — ispostava, čvorna automatska telefonska centrala, banke — jedna do dvije filijale, ekspoziture ili ispostave, SDK — filijala, osiguravajući zavodi — jedna do dvije filijale, predstavništva ili ispostave, komunalne službe, stambeno poduzeće, ugostiteljsko-turističko poduzeće, hotel ili motel, više restoracija i (ili) kavana, pivnica i restorana, 20 i više specijaliziranih trgovina ili više opskrbnih centara, jedna do dvije manje robne kuće, trgovačko poduzeće na veliko i malo ili njegova filijala, tržnica, redoviti sajmovi, poduzeće cestovnog prometa ili filijala, ŽTP — više OOUR-a, vlastita željeznička stanica, pet i više zanatskih uslužnih poduzeća, zanati i usluge šireg značaja, pojedini sportski objekti (kuglane, strelišta, hangari, igrališta, dvorane, bazeni i dr.), sportski (zonski) klubovi i auto-moto društvo.

Centralna naselja sva tri stupnja centraliteta, osim nabrojanih institucija centralnog značaja, mogu neobvezatno imati još i neke druge ustanove.

Centralna naselja III stupnja centraliteta obično su središta općina, odnosno centri osnovnih upravno-administrativnih jedinica. Prema tome, opseg usluga koje nude znatno je širi, a obično je

i njihova kvaliteta bolja nego u centralnim naseljima nižeg ranga. I prostorni domet pojedinih centralnih funkcija veći je, odnosno redovito je upravno proporcionalan njihovom značaju.

### 1.3. Određivanje centraliteta naselja pomoću kvantitativnih funkcionalnih obilježja

Centralna naselja Međimurja, kao i njihov funkcionalni rang, određeni su na osnovi njihovih kvalitativnih funkcionalnih obilježja. U namjeri da se postigne veća objektivnost, ovom je postupku dodana jedna nova komponenta, tj. naročitim je matematičkim postupkom određen centralitet svih naselja Međimurja, iako se unaprijed pretpostavljalo da se rezultati ovog postupka neće u pojedinim slučajevima poklapati s rezultatima prethodnog.

Za određivanje centraliteta naselja Međimurja pogodan je postupak W.K.D. Daviesa, koji je upotrijebio koeficijent lokacije, računajući centralitet naselja južnog Walesa.<sup>7)</sup> On je izračunao koeficijent lokacije jedne jedinice neke funkcije po formuli:

$$C = \frac{t}{T} \cdot 100$$

Ova formula je preuzeta, simboli u njoj izmijenjeni (prilagođeni nama), ali je njihovo značenje ostalo isto, pa je dobiven ovaj izraz:

$$K = \frac{f}{F} \cdot 100$$

u kojem je K = koeficijent lokacije,  
f = jedna jedinica neke funkcije,  
F = ukupan broj jedinica funkcije u čitavom sistemu (u Međimurju).

Množenjem odgovarajućeg koeficijenta s brojem jedinica neke funkcije u nekom naselju, dobiva se centralitet dotične funkcije u tom naselju. Tako npr. u Međimurju postoji 26 centralnih osnovnih škola, pa je koeficijent lokacije jedne centralne osnovne škole 3,8. Kako npr. u Čakovcu postoje četiri centralne osnovne škole, tada se, množeći odgovarajući koeficijent (3,8) s brojem jedinica centralnih osnovnih škola u Čakovcu (4), dobiva vrijednost centraliteta centralnih osnovnih škola u tome gradu (15,2).

Takav je postupak ponovljen za sve one funkcije, gdje je to bilo moguće; njihove su vrijednosti zbrojene, pa je dobiven ukupan centralitet naselja.

Međutim, ni ovim se postupkom ne može potpuno izbjeći arbitrarnost autora. Naime, ako se pretpostavi da je svaka centralna funkcija

7) W.K.D. Davies: Centrality and the Central Place

Hierarchy, Urban Studies 4, 1967, str. 61-79.

sistem kojeg su jedinice hijerarhijski povezane i u kojem svaka jedinica ima određeno centralno-mjesno značenje, logično je da jedna jedinica neke centralne funkcije ne može imati istu vrijednost kao i taj cijeli sistem. Kolika će biti vrijednost neke jedinice te centralne funkcije, odnosno sistema, prepušteno je osjećaju autora. U ovakvim slučajevima odlučeno je da vrijednost jedinice bude 10,0 poena, ako je dotična centralna funkcija (sistem) ocijenjena sa 100,0 poena.

Pri određivanju centraliteta naselja Međimurja pomoću njihovih kvantitativnih funkcionalnih obilježja, uzete su u obzir ukupno 74 centralne funkcije i njihove jedinice grupirane u 10 grupa centralnih funkcija.

Ako se analiziraju vrijednosti ukupnog centraliteta naselja Međimurja, može se konstatirati da je kod centralnih naselja II i III stupnja centraliteta i ovim postupkom dobiven očekivani međusobni poredak naselja. Međutim, vrijednosti ukupnog centraliteta naselja kod nekih centara najnižeg ranga manje su od vrijednosti iste pojave kod nekih naselja koja nisu, na osnovi svojih kvalitativnih funkcionalnih obilježja, izdvojena kao centralna. Tako npr. najmanju vrijednost ukupnog centraliteta naselja među centralnim naseljima ima Draškovec (24,4 poena), a čak sedam naselja iz grupe s manjim brojem centralnih funkcija ima te vrijednosti veće. I ta se pojava očekivala, jer su to mahom veća naselja, redovito s više infrastrukturnih ustanova i većeg centralno-mjesnog značenja, ali koja samo zbog nepostojanja jedne, dviju ili najviše triju osnovnih ustanova centralnog značaja nisu uvrštena u centralna naselja najnižeg ranga. Grupi naselja s manjim brojem centralnih funkcija, a većih vrijednosti ukupnog centraliteta od nekih centralnih naselja, pripadaju: Domašinec (76,4 poena), Gornji Mihaljevec (56,0 poena), Pribislavec (36,5 poena), Orehovica (34,0 poena), Donji Mihaljevec (33,8 poena), Hodošan (32,4 poena) i Šenkovec (28,5 poena).

Od ukupno 126 naselja u Međimurju ovom kvantitativnom ocjenom centraliteta čak 10 naselja (7,9%) nije pokazalo nikakav centralitet.

## 2. Osnovna funkcionalna diferencijacija naselja Međimurja

Prema navedenim kvalitativnim funkcionalnim obilježjima naselja Međimurja diferencirana su u ove tri temeljne grupe:

1. naselja bez centralnih funkcija,
2. naselja s manjim brojem centralnih funkcija,
3. centralna naselja.

1. **Naselja bez centralnih funkcija** gotovo ne raspolazu sadržajima centralnog značaja, pa je stanovništvo ovih naselja prisiljeno zadovoljavati svoje osnovne potrebe u obližnjem centralnom naselju. Takva naselja ipak mogu imati 1-3 obrt-

nika, sabiralište mlijeka, vlastito autobusno stajalište, vatrogasni ili društveni dom, mlin ili skladište za žito, gostionicu ili krčmu i samo iznimno 2-4-godišnju školu, veterinarski punkt i sportsko društvo.

Tablica 2. *Struktura naselja bez centralnih funkcija 1971.*

Veličina naselja	Međimurje			
	Naselja		Stanovništvo	
	broj	%	broj	%
Do 200	7	16,7	1 063	8,7
201— 500	33	78,5	10 002	81,3
501—1 000	2	4,8	1 228	10,0
<b>Ukupno</b>	<b>42</b>	<b>100,0</b>	<b>12 293</b>	<b>100,0</b>

Izvori: Popis stanovništva 1971, knjiga VII, str. 104-105. Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

Iz tablice 2. vidljivo je da ova grupa naselja čini 33,3% svih naselja Međimurja, ali u njima živi svega 10,6% stanovništva. Ukupno 40 ovih naselja (95,2%) s 11 065 stanovnika (90,0%) ne prelazi veličinu od 500 žitelja. Prosječna veličina naselja iznosi 293 stanovnika, a najveće naselje ove grupe Grabrovnik ima 634 stanovnika (1971. g.).

Ta su naselja prometno slabije povezana međusobno kao i s centralnim naseljima i važnijim prometnicama, a znatan dio je disperznog oblika.

2. **Naselja s manjim brojem centralnih funkcija** čine najveći broj naselja u Međimurju — ukupno 63 (50,0% svih naselja).

U ovoj su grupi sva ona naselja koja imaju više institucija centralnog značaja, tj. imaju zastupljen određen centralitet, ali na osnovi izloženog kriterija ne mogu biti izdvojena kao centralna naselja, jer ne posjeduju svih sedam ranije navedenih osnovnih institucija uslužnog karaktera.

Tablica 3. *Struktura naselja s manjim brojem centralnih funkcija 1971.*

Veličina naselja	Međimurje			
	Naselja		Stanovništvo	
	broj	%	broj	%
Do 200	1	1,6	92	0,2
201— 500	17	27,0	6 451	12,6
501—1 000	28	44,4	20 508	40,0
1 001—2 000	15	23,8	19 761	38,5
2 001—3 000	2	3,2	4 527	8,8
<b>Ukupno</b>	<b>63</b>	<b>100,0</b>	<b>51 339</b>	<b>100,0</b>

Izvori: Popis stanovništva 1971, knjiga VII, str. 104-105. Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

U ukupno 63 naselja s manjim brojem centralnih funkcija živjelo je 1971. godine 44,4% žitelja ovoga kraja.

Postoje znatne razlike između naselja ove grupe u broju i vrstama infrastrukturnih institucija koje služe potrebama stanovništva svog i okolnih naselja. Najbrojnija su naselja sa četiri i pet centralnomjesnih funkcija (26 naselja); relativno ih je više u donjem nego u gornjem Međimurju. Osnovni razlog tome je što u donjem Međimurju prevladavaju veća naselja, koja već zbog većeg broja žitelja imaju više institucija centralnog značaja. To potvrđuje prosječna veličina naselja s manjim brojem centralnih funkcija, kojih je prosjek u donjem Međimurju 899 stanovnika, a u gornjem svega 519 žitelja, odnosno za sva naselja ove grupe u Međimurju 815 stanovnika. Najveće je naselje u ovoj skupini Pribislavec s 2 354 žitelja (1971. g.).

Naselja s manjim brojem centralnih funkcija predstavljaju relativno nestabilnu kategoriju koja se, ovisno o konkretnim društveno-gospodarskim prilikama, razvija prema skupini centralnih naselja najnižeg stupnja centraliteta, što je češći slučaj nego prema naseljima bez centralnih funkcija.

Naselja ove grupe su bolje povezana međusobno (s obzirom na kvalitetu prometnica i učestalost veza) i sa centralnim naseljima. Neka od njih su, isključivo u gornjem Međimurju, disperznog, a ostala, u donjem Međimurju, niznog i grupiranog oblika.

Rangu centralnih naselja najviše se približilo, po zastupljenosti osnovnih institucija centralnog značaja, šest naselja ove grupe, kojima nedostaju jedna ili dvije osnovne institucije (isključivo su to samo pošte, odnosno pošte i mjesni uredi). Od ovih imaju tri naselja — Gornji Mihaljci

Tablica 4. Struktura naselja s manjim brojem centralnih funkcija u Međimurju prema broju centralnih funkcija

Broj centralnih funkcija, 1973.	1		2		3		4		5		6		7		8		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Naselja	6	9,5	10	15,9	9	14,3	12	19,1	14	22,2	6	9,5	4	6,3	2	3,2	63	100,0
Stanovništvo 1971.	2 430	4,7	5 694	11,1	5 237	10,2	9 927	19,3	12 988	25,3	8 157	15,9	5 044	9,8	1 862	3,6	51 339	100,0

Izvori: Popis stanovništva i stanova 1971, knjiga VII, Beograd, 1975, str. 104-105. Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

Normalna je pojava da se kod nekih naselja pojavljuje veći broj pojedinih objekata i institucija unutar jedne centralne funkcije — npr. više ugostiteljskih objekata, veći broj istovrsnih ili raznovrsnih trgovina, više kulturnih, sportskih i drugih društvenih objekata i institucija, veći broj istovrsnih ili raznovrsnih uslužnih zanata i slično. Veći broj objekata ili ustanova koji su sadržani u nekoj centralnoj funkciji ne moraju biti glavni indikator njezine važnosti. Ako bi se taj broj striktno uvažavao, a da se pri tome drugi važni elementi ne uzmu u obzir, mogli bi doći do pogrešnih zaključaka.<sup>8)</sup>

Broj zavisnih naselja, koja gravitiraju tim naseljima, malen je — najčešće iznosi svega jedno-dva naselja, ali je znatno veći u gornjem Međimurju. Zavisna naselja najčešće gravitiraju ovim nešto većim naseljima zbog mjesnog ureda, viših razreda osnovne škole, trgovine mješovite robe i (ili) neke druge specijalizirane trgovine, autobusne i (ili) željezničke stanice, kina, različitih zanatskih usluga itd.

vec u gornjem, Domašinec i Orehovica u donjem Međimurju — realne uvjete da uskoro, kompletnim ranjem svojih infrastrukturnih sadržaja potrebnim institucijama, postanu centralna naselja najnižeg stupnja centraliteta.

3. Centralna naselja sačinjavaju 16,7% svih naselja Međimurja (21 naselje). Kako su ona, s aspekta centralnofunkcionalnog značaja, glavni objekt ovog razmatranja, detaljnije će biti izvršena analiza u narednim poglavljima.

### 3. Broj, veličina i prostorni razmještaj centralnih naselja

Od 126 statistički definiranih naselja Međimurja, prema popisu stanovništva 1971. godine, 21 naselje određeno je kao centralno. U njima je živjelo ukupno 52 028 stanovnika (45,0% sveg žitelja Međimurja) pa je prosječna veličina centralnih naselja iznosila 2 478 stanovnika.

hove privlačne snage. Veća robna kuća može imati veći centralitet nego npr. nekoliko malih trgovina.

8) Broj trgovina u nekom naselju ne mora biti izraz njihove



Tablica 5. Broj i prosječna veličina centralnih naselja 1971.

Područje	Broj	Prosječna veličina
Gornje Međimurje	3	761
Donje Međimurje	18	2 764
Međimurje	21	2 478

Izvori: Popis stanovništva 1971, knjiga VII, str. 104-105. Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

U svega tri centralna naselja gornjeg Međimurja živjelo je ukupno 2 282 stanovnika, te je prosjek ovih centralnih naselja iznosio 761 sta-

Tablica 6. Struktura centralnih naselja prema veličini 1971.

Veličina naselja	Međimurje				Gornje Međimurje				Donje Međimurje			
	Naselja		Stanovnika		Naselja		Stanovnika		Naselja		Stanovnika	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Do 200	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
201—500	1	4,7	481	0,9	—	—	—	—	1	5,5	481	1,0
501—1 000	6	28,6	4 730	9,1	3	100,0	2 282	100,0	3	16,7	2 448	4,9
1 001—2 000	2	9,6	3 056	5,9	—	—	—	—	2	11,1	3 056	6,1
2 001—3 000	7	33,3	16 742	32,2	—	—	—	—	7	38,9	16 742	33,7
3 001—5 000	4	19,1	15 246	29,3	—	—	—	—	4	22,3	15 246	30,6
5 001 i više	1	4,7	11 773	22,6	—	—	—	—	1	5,5	11 773	23,7
<b>Ukupno</b>	<b>21</b>	<b>100,0</b>	<b>52 028</b>	<b>100,0</b>	<b>3</b>	<b>100,0</b>	<b>2 282</b>	<b>100,0</b>	<b>18</b>	<b>100,0</b>	<b>49 746</b>	<b>100,0</b>

Izvori: Popis stanovništva 1971, knjiga VII, str. 104-105. Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

novnik, što je još uvijek manje od prosječne veličine naselja u Međimurju (918 stanovnika).

Prosječna veličina 18 centralnih naselja donjeg Međimurja bila je 2 764 stanovnika, što je više nego dvostruko u odnosu na prosječnu veličinu naselja donjeg Međimurja (1 217 st.).

Razmotre li se centralna naselja po veličinskim grupama, može se konstatirati da su sva centralna naselja gornjeg Međimurja u grupi malih naselja (do 1 000 stanovnika), da u donjem Međimurju prevladava grupa srednje velikih centralnih naselja (od 1 001—3 000 st.) i da je u pet najvećih naselja Međimurja (preko 3 000 st.) živjelo više od polovice (51,9%) stanovništva svih centralnih naselja, odnosno samo je Čakovec imao gotovo 1/4 (22,6%) žitelja svih centara centralnomjesnog značaja.

Iz iznijetog se može zaključiti da se u donjem Međimurju, u odnosu na gornje, formirala gušća mreža brojem stanovnika većih centralnih

naselja. To je prvenstveno posljedica nešto povoljnije prirodno-geografske osnove, odnosno veće gustoće naseljenosti donjeg Međimurja.

#### 4. Hijerarhijska mreža centralnih naselja

Ranije izloženim postupkom na prostoru Međimurja izdvojeno je 21 centralno naselje i svrstano u tri kvalitetna (hijerarhijska) stupnja:

I stupanj centraliteta ima 14 naselja,

II stupanj centraliteta ima 6 naselja,

III stupanj centraliteta ima samo jedno naselje.

Analiza hijerarhijske strukture centralnih naselja ovog kraja ukazuje na neke značajne činjenice (sl. 3). Hijerarhijski niz centara Međimurja

iznosi 1-6-14, pa je osnovna značajka hijerarhijske strukture centralnih naselja ovoga prostora relativno veći broj centara I i II stupnja. Glavni razlog tome je velika gustoća naseljenosti Međimurja (1971. g. čak 159 st./km<sup>2</sup>), jer gušće naseljene pokrajine imaju u pravilu više središta nižeg stupnja centraliteta i relativno više zastupljene institucije centralnog značaja, napose u većim naseljima.<sup>9)</sup> Najviše su zastupljene upravne, prosvjetno-kulturne i trgovačke institucije, dok je premali broj osnovnih zdravstvenih ustanova (zdravstvene ambulante ili zdravstvene stanice) i ustanova PTT kod centara I stupnja centraliteta, a ugostiteljskih (premalo prenoćišta), zdravstvenih i veterinarskih institucija (lijekarne i veterinarske ambulante ili veterinarske stanice) kod centara II stupnja. Ovo ograničava već i onako veliki broj centralnih naselja nižeg stupnja centraliteta.

Zanimljivo je da neka centralna naselja nemaju ni jedno u potpunosti zavisno naselje, odnosno njihovo je gravitacijsko područje ograničeno samo na prostor koji pripada tome naselju.

9) I. Vrišer, op. cit., 1968.



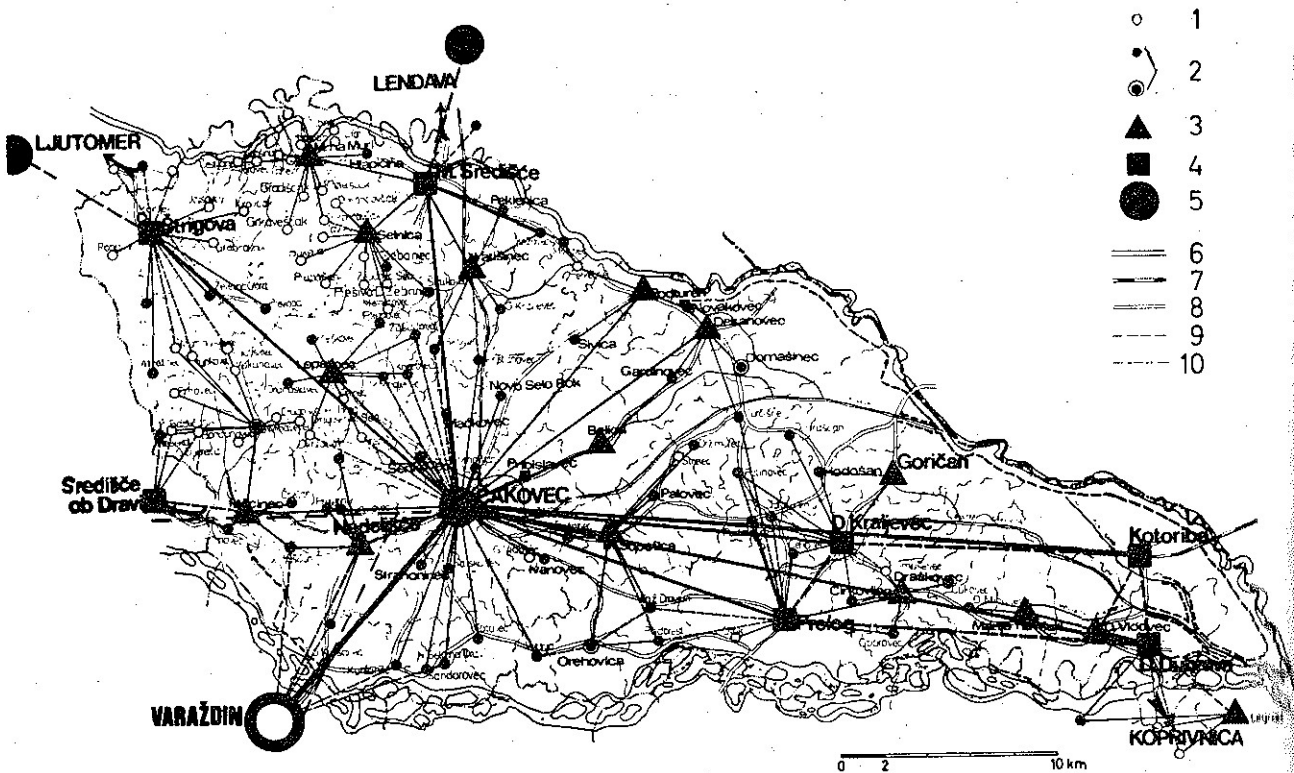
Naime, iako su to brojem stanovnika relativno veća naselja (sva su preko 2 000 žitelja) i po funkcijama pripadaju centralnim naseljima, njihove centralnomjesne funkcije uglavnom ne služe ni jednom drugom okolnom naselju već samo stanovništvu vlastitog naselja (Belica, Donji Vidovec, Goričan i Kotoriba). To dokazuje da su to u stvari samo veća seoska ili mješovita naselja, čiji veći broj stanovnika neminovno uvjetuje osnivanje osnovnih institucija centralnog značaja. Simptomatično je da su sva ta naselja izgubila u periodu između dva posljednja popisa (a neka konstantno gube već u dužem razdoblju) dio svog stanovništva. Kada spomenuta naselja ne bi bila ubrojena u centralna, tada bi hijerarhijski niz centara centralnomjesnog značaja u Međimurju bio 1-5-11.<sup>10)</sup>

Slijedeća važna spoznaja jest da mreža centralnih naselja u ovome kraju nema homogena obilježja (tablica 7).

Tablica 7. Centralna naselja Međimurja prema stupnju centraliteta

Područje	Stupanj centraliteta centralnih naselja		
	I stupanj	II stupanj	III stupanj
Gornje Međimurje	Lopatinec Selnica	Štrigova	
Donje Međimurje	Belica Dekanovec Macinec Martin na Muri Podturen Vratišinec	Mursko Središće Donja Dubrava	Čakovec
	Donji Vidovec Draškovec Goričan Mala Subotica Marija na Muri Nedelišće	Donji Kraljevac Kotoriba Prelog	

Izvor: Anketa »Naselja Međimurja« 1973.



Sl. 3. Funkcionalna hijerarhija centralnih naselja u Međimurju:

1. naselja bez centralnih funkcija, 2. i 3. naselja sa slabim centralitetom, 4. centralna naselja I stupnja, 5. centralna naselja II stupnja, 6. centralna naselja III stupnja centraliteta.

Fig. 3 Functional hierarchy of the central places in Međimurje;

1. places without central functions; 2. and 3. places with weak centrality; 4. Degree I central places; 5. Degree II central places; 6. Degree III central places.

10) I. Crkvenčić: »Izdvajanje centralnih naselja moralo bi biti izvršeno na osnovi određivanja gravitacijskog područja centralnih naselja, jer centralni značaj imaju samo ona naselja, koja imaju određeno gravi-

tacijsko područje. Tek određivanjem gravitacijskih područja pojedinih funkcija može se vidjeti da li određene funkcije imaju ili nemaju centralni značaj (I. Crkvenčić u diskusiji u vezi s radom I. Vrljića »Centralna naselja u Jugoslaviji«, op. cit., str. 240).

U gornjem Međimurju svega su tri centralna naselja: dva I stupnja i jedno II stupnja centraliteta, dok u donjem Međimurju ima čak 18 centralnih naselja: 12 I stupnja centraliteta, pet II stupnja i jedno centralno naselje III stupnja centraliteta (na kontaktu dviju osnovnih cjelina ovoga kraja — gornjeg i donjeg Međimurja).

Interesantna je činjenica da se na području donjeg Međimurja među nekim međusobno bli-

sim već spomenutih centralnih naselja koja nemaju ni jedno u potpunosti zavisno naselje (Belica, Donji Vidovec, Goričan i Kotoriba), mogu se još pribrojiti Marija na Muri, s jednim zavisnim naseljem, te Draškovec, Podturen, Vratišinec i Donja Dubrava s po dva zavisna okolna naselja.

Slijedeća spoznaja odnosi se na prosječnu udaljenost među centralnim naseljima istih kategorija. Iako je njeno izračunavanje i upoređiva-

Tablica 8. Prosječne udaljenosti među centralnim naseljima istog stupnja centraliteta u km

Područje	Centri I stupnja	Centri II stupnja	Centri III stupnja	Udaljenost od Čakovca	Stupanj centraliteta naselja
Međimurje	6,8	13,2	53,7 <sup>1</sup>	Varaždin	14 IV
SR Hrvatska	12,3	28,5	62,0	Ljutomer	30 III
SFRJ	12,0	23,7	44,7	Murska Sobota	50 III
				Ptuj	52 III
				Koprivnica	59 III
				Zagreb	91 VI

<sup>1</sup> U obzir su uzeti Čakovcu najbliži centri III stupnja centraliteta, veliki približno kao Čakovec: Ptuj, Murska Sobota i Koprivnica.

Izvori: I. Vrišer: »Centralna naselja u Jugoslaviji«, str. 237—248. Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

žim naseljima (udaljenost 2—5 km) javlja rivalitet, odnosno konkurencija, što se opaža u naizmjeničnoj zastupljenosti pojedinih raznovrsnih institucija centralnog značaja u tim naseljima. Primjeri za to su Dekanovec (izdvojeno kao centralno naselje I stupnja centraliteta) i Domašinec (naselje s manjim brojem centralnih funkcija) zatim Prelog i Donji Kraljevec, kao i Donja Dubrava i Kotoriba (sve centri II stupnja centraliteta).

Zamjetljivo je da u ovom kraju, na relativno većem prostoru južno od Čakovca uz Dravu pa sve do Preloga na istok, od desetak naselja ni jedno nije moglo biti izdvojeno kao centralno jer nisu udovoljila postavljenom kriteriju. To se može izmijeniti prerastanjem Orehovice u centralno naselje najnižeg stupnja centraliteta, jer ona je po zastupljenosti svojih institucija centralnog značaja od svih naselja na ovom prostoru tome najbliža. Isti je slučaj s Gornjim Mihaljcem u gornjem Međimurju, centralno najjačim naseljem na prostoru između Macinca, Lopatinca, Štrigove i slovenske granice, kojemu gravitira čak 11 zavisnih naselja.

Kao suprotnost pojavi velikog broja zavisnih naselja o nekom centralnom naselju stoji činjenica da u donjem Međimurju neka centralna naselja imaju vrlo mali broj privlačnih naselja. O-

nje s prosjecima za SR Hrvatsku i SFRJ zbog velikih razlika među jugoslavenskim regijama, s jedne strane, i malog broja primjera u Međimurju, s druge, problematično, rezultati su ipak zanimljivi (tablica 8).

Uočljivo je da su prosječne udaljenosti među centralnim naseljima iste kategorije, ali nižeg ranga (I i II stupanj centraliteta), u Međimurju znatno manje nego što su prosjeci za centre istog stupnja centraliteta u SR Hrvatskoj i SFRJ. To upućuje na gušću mrežu centralnih naselja, odnosno na veću gustoću naseljenosti u Međimurju.

Ako se razmotre i uporede prosječne veličine centralnih naselja istih stupnjeva centraliteta u Međimurju, SR Hrvatskoj i SFRJ (i ako se zanemari vremenska nepodudarnost), može se razabrati da su centralna naselja I i III stupnja u Međimurju po veličini između prosjeka za SR Hrvatsku i SFRJ, ali centralna naselja II stupnja centraliteta u Međimurju, u odnosu prema naseljima istog ranga u SR Hrvatskoj i pogotovo u SFRJ, znatno su manja (tablica 9). Tome najviše pridonosi neočekivano mali broj stanovnika Štrigove (1971. g. svega 533 žitelja), što je vjerojatno rijetkost za naselja toga stupnja centraliteta u drugim područjima.

Tablica 9. Prosječna veličina centralnih naselja po stupnjevima centraliteta 1971.

Područje	Centri I stupnja	Centri II stupnja	Centri III stupnja
Gornje Međimurje	874	533	—
Donje Međimurje	1 911	3 009	11 773
Međimurje	1 763	2 596	11 773
SR Hrvatska <sup>1)</sup>	1 540	3 160	10 900
SFRJ <sup>1)</sup>	1 970	3 710	13 220

<sup>1)</sup> 1961. g.

Izvori: I. Vrišer: »Centralna naselja u Jugoslaviji«, str. 237—248. Popis stanovništva 1971, knjiga VII, str. 104—105. Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

Sadašnja mreža centralnih naselja Međimurja rezultat je složenog razvitka. Na njezin razvoj utjecalo je više faktora, od kojih su značajniji: reljef, gustoća naseljenosti, povijesni razvoj, autohtoni gospodarski izvori, stupanj potrošnje ili životni standard, promet, industrijalizacija i urbanizacija.

Reljef utječe više u brežuljkastom gornjem Međimurju, a dolazi do izražaja u manjoj gustoći naseljenosti (gornje Međimurje 125 st./km<sup>2</sup>, donje Međimurje 167 st./km<sup>2</sup>), disperznom obliku naseljenosti i malom broju centralnih naselja kao i u slabijoj prometnoj pristupačnosti. Naprotiv, intenzivnije naseljeno i agrarno bogatije nizinsko donje Međimurje (naročito kontaktna zona — tzv. pleistocenska ravan, gdje je gustoća naseljenosti najveća u Međimurju — čak 171 st./km<sup>2</sup>) ima gušću mrežu centralnih naselja nižeg stupnja centraliteta.

Za razvoj centara imale su nesumnjivo veliku važnost prometne veze i industrijalizacija. Pozitivan utjecaj ovih činilaca dolazi do izražaja osobito na primjeru Čakovca, koji se od izgradnje željeznica krajem 19. stoljeća najbrže razvijao, a danas je jedino značajnije industrijsko središte Međimurja. U novije vrijeme se to opaža i na primjerima Nedelišća (gradsko naselje u neposrednoj blizini Čakovca i na glavnoj prometnici Međimurja — na cesti za Varaždin i Zagreb), Murskog Središća i Donjeg Kraljevca (željezničke stanice, cestovna čvorišta, manja industrija). Naprotiv, periferan prometno-geografski položaj krajnjeg istočnog dijela Međimurja i slab razvoj industrijskih

djelatnosti uvjetovali su stagnaciju ili čak opadanje značenja nekih centralnih naselja (Goričan, Kotoriba i dr.), a slično je i s perifernom štrigovom u gornjem Međimurju.

Industrijalizacija, urbanizacija, jača robna proizvodnja te viši životni standard unose velike promjene u postojeću hijerarhijsku mrežu naselja. Povećana potrošnja pospješuje stvaranje novih središta nižeg ranga, a ujedno povećava ulogu centralnih naselja viših kategorija. U tom procesu naročito su značajne usluge ovisne o tržištu, a manje one koje zavise od administrativnog uređenja.<sup>11)</sup>

### 5. Populacijski razvoj centralnih naselja od 1857 — 1971.

Od 1857. godine, od godine prvog popisa stanovništva u Međimurju, pa do posljednjeg (dvanaestog) popisa 1971. godine, stanovništvo se centralnih naselja u cjelini stalno povećavalo i u tom razdoblju poraslo od 26 220 na 52 028, odnosno za 25 808 ljudi ili 98,4%. Iz toga proizlazi da je prosječna godišnja stopa porasta u periodu od 1857-1971. iznosila 0,58%, a to je nešto manje od prosjeka za sva naselja Međimurja (0,62%). Ovakav neočekivani razvoj posljedica je vrlo diferencirane populacijske dinamike centralnih naselja različitog stupnja centraliteta. Dok centralna naselja I stupnja centraliteta imaju u promatranom razdoblju prosječnu godišnju stopu porasta 0,55%, centri II stupnja centraliteta 0,33%, dotle jedini centar III stupnja centraliteta — Čakovec — bilježi najveću prosječnu godišnju stopu porasta od 1,11% (tablica 10).<sup>12)</sup>

Suvremeni populacijski razvoj (period 1961—1971) pokazuje stagnaciju centralnih naselja nižeg ranga, odnosno mali porast broja stanovnika centara I stupnja centraliteta, s prosječnom godišnjom stopom 0,07%, a mali pad centara II stupnja centraliteta, kojih je prosječna godišnja stopa —0,01%, i relativno velik porast Čakovca — s prosječnom godišnjom stopom od 1,99%. Unutar grupe naselja istog ranga populacijski razvoj je divergentan, pa su znatne razlike među njima.

U Međimurju su samo tri centralna naselja koja pokazuju u cijelom 114-godišnjem promatranom periodu konstantnu živost i tendenciju porasta broja stanovnika (slika 4): Vratišinec (centralno naselje I stupnja centraliteta s prosječnom godišnjom stopom porasta od 1,08%), Mursko Središće (centar II stupnja centraliteta s 0,83%) i Čakovec (centar III stupnja centraliteta, koji među centralnim naseljima ima najveću prosječnu godišnju stopu porasta od 1,11%).

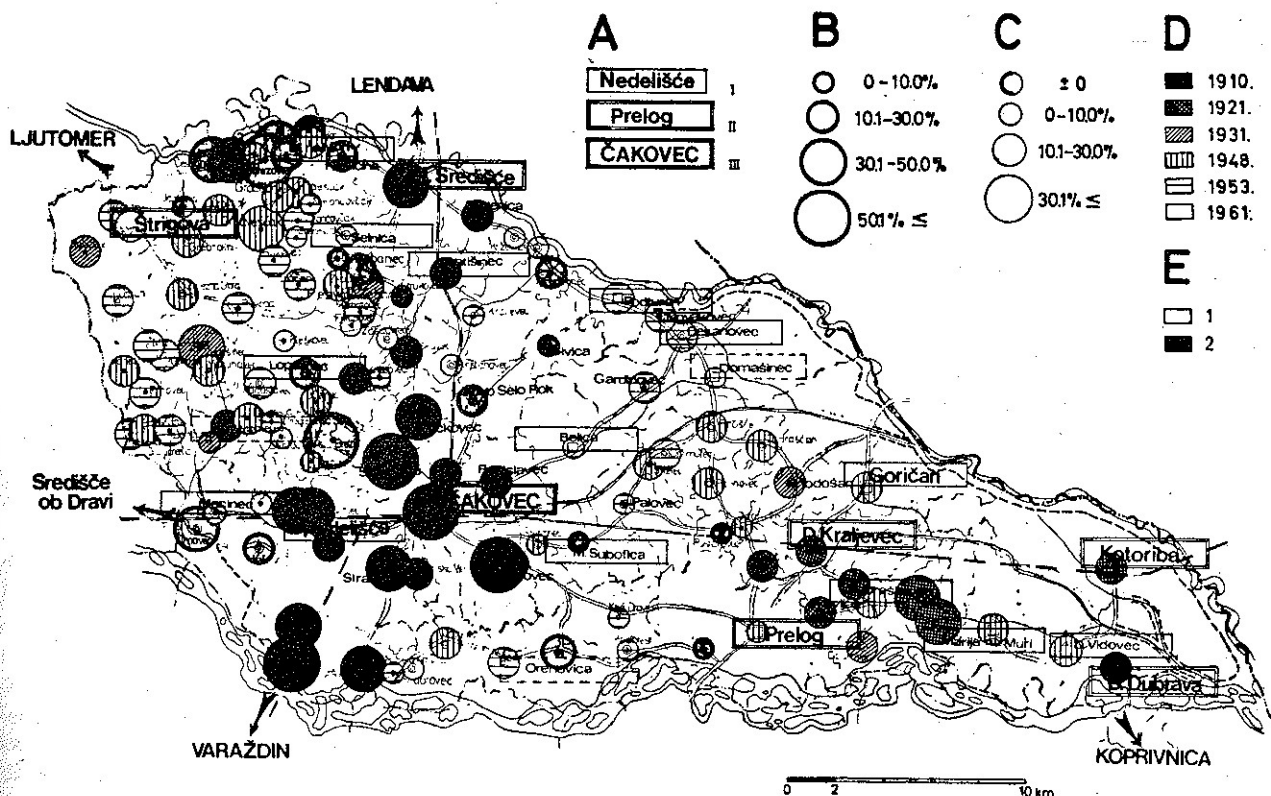
<sup>11)</sup> I. Vrišer, op. cit., 1968.

<sup>12)</sup> Prosječna godišnja stopa porasta — pada broja stanovnika izračunata je prema izrazu:

$$r = \frac{R}{P} \cdot 100$$

R = prosječna godišnja promjena, tj. prosječni godišnji apsolutni porast ili pad,

P = prosječan broj stanovnika između dva popisna razdoblja. (Prema A. Wertheimer-Baletić: Demografija, Informator, 1973, str. 119).



Sl. 4. Razvoj stanovništva Međimurja u razdoblju 1910—1971. A. Centralna naselja prema stupnju centraliteta; B. Porast stanovništva u razdoblju 1948—1971. (u %); C. Pad stanovništva 1971. godine u odnosu na maksimum stanovništva (u %); D. Početak depopulacije; E. Porast stanovništva 1910—1971: 1. s povremenim padom, 2. stalan porast.

Fig. 4 Development of the population of Međimurje in the period 1910—1971.

A. Central places according to the degree of centralization; B. Population growth 1948—1971 (in %); C. Population decline in 1971 in relation to the maximum population (in %); D. Beginning of depopulation; E. Growth of population during 1910—1971; 1. with periodic fall; 2. constant growth.

Tablica 10. Razvoj ukupnog broja stanovnika Međimurja i Čakovca od 1857 — 1971.

Popisna godina	Međimurje			Gornje Međimurje			Donje Međimurje <sup>1)</sup>			Čakovec		
	Broj stanov.	Lančani indeks	God. stopa	Broj stanov.	Lančani indeks	God. stopa	Broj stanov.	Lančani indeks	God. stopa	Broj stanov.	Lančani indeks	God. stopa
1857.	55 455	—	—	9 836	—	—	42 941	—	—	2 678	—	—
1869.	61 994	111,8	0,93	10 771 <sup>2)</sup>	109,5	0,76	47 954	111,7	0,92	3 269	122,1	1,65
1880.	67 245	108,5	0,74	11 314 <sup>2)</sup>	105,0	0,44	51 753	107,9	0,69	4 178	127,8	2,23
1890.	73 994	110,0	0,96	12 379 <sup>2)</sup>	109,4	0,90	57 101	110,3	0,98	4 514	108,0	0,78
1900.	79 996	108,1	0,78	13 961 <sup>2)</sup>	112,8	1,20	61 032	106,9	0,67	5 003	110,8	1,03
1910.	88 623	110,8	1,02	14 493	103,8	0,37	68 243	111,8	1,12	5 887	117,7	1,62
1921.	92 386	104,2	0,38	14 395	99,3	-0,06	71 643	105,0	0,44	6 348	107,8	0,69
1931.	99 346	107,5	0,73	16 359	113,6	1,27	76 175	106,3	0,61	6 812	107,3	0,70
1948.	110 686	111,4	0,64	18 318	112,0	0,66	85 421	112,1	0,67	6 947	102,0	0,12
1953.	112 551	101,7	0,33	19 380	105,8	1,12	85 487	100,1	0,02	7 684	110,6	2,01
1961.	112 073	99,6	-0,05	18 660	96,3	-0,47	83 770	98,0	-0,25	9 643	125,5	2,83
1971.	115 660	103,2	0,32	18 281	98,0	-0,21	85 606	102,2	0,22	11 773	122,1	1,99

<sup>1)</sup> Bez Čakovca

<sup>2)</sup> Približan podatak, jer su kasnije neki dijelovi naselja Banfje (Štrigovski Vrh) i naselja Robadje (Globočki Vrh, Kopriva i Šprinc) priključeni sadašnjoj SR Sloveniji.

Izvori: Stanovništvo 1857 — 1961. po naseljima i dijelovima naselja, svezak Varaždin, Republički zavod za statistiku SRH, Zagreb, 1964, str. 11-26. Popis stanovništva i stanova 1971, knjiga VII, Beograd 1975, str. 104-105.



U dinamičnija centralna naselja s pozitivnim populacijskim razvojem u novije vrijeme može se ubrojiti još sedam naselja. Među njima je pet centralnih naselja I stupnja centraliteta: Selnica (u razdoblju 1857—1971. prosječna godišnja stopa porasta iznosi 0,97‰), Lopatinec (0,97‰), Nedelišće (0,94‰), Mala Subotica (0,65‰) i Martin na Muri (0,56‰) dok su ostala dva naselja centri II stupnja centraliteta s manje dinamičnim razvojem: Donji Kraljevec (0,40‰) i Prelog (0,28‰).

Iz navedenog proizlazi da čak 11 preostalih centralnih naselja (52,4‰ svih centralnih naselja) gubi stanovništvo, ali ta depopulacija je ipak manja nego i porast broja stanovnika u naseljima s pozitivnim razvojem, jer razlika je za sva centralna naselja pozitivna (2 278 stanovnika ili 4,6‰ više 1971. u odnosu na 1961. g.).

Proces depopulacije javlja se u nekim centralnim naseljima već pri kraju 19. stoljeća samo kao prolazna pojava (1880. g. Marija na Muri, Štrigova i Donji Kraljevec), u širim razmjerima tek nakon I svjetskog rata (1921. g.). Od tada pa do najnovijeg vremena, izuzev razdoblja od 1931—1948, u velikom dijelu promatranih centralnih naselja stanovništvo konstantno opada.<sup>13)</sup> Gubitak stanovništva u nekim periodima kod nekih centralnih naselja zabrinjavajuće je velik (u razdoblju od 1948—1953. g. Draškovec je imao prosječnu godišnju stopu pada broja žitelja —1,79‰, Donja Dubrava —1,14‰, u periodu od 1953—1961. g. Podturen —1,92‰, Dekanovec —1,74‰, a Goričan —1,28‰ i u razdoblju od 1961—1971. g. Štrigova —1,13‰), s tendencijom zadržavanja tog nepovoljnog razvojnog trenda kod većine spomenutih naselja.

Ako se komparira broj stanovnika u popisnim godinama populacijskih maksimuma s brojem stanovnika posljednjeg popisa, demografsko pražnjenje doživjela su slijedeća centralna naselja:

Centri I stupnja centraliteta: Draškovec —24,48‰ (populacijski maksimum 1948. g.), Pod-

turen —17,15‰ (1953. g.), Goričan —16,34‰ (1948. g.), Dekanovec —15,64‰ (1953. g.), Marija na Muri —12,73‰ (1948. g.), Donji Vidovec —10,31‰ (1948. g.), Belica —6,16‰ (1961. g.) i Macinec —3,85‰ (1961. g.).

Centri II stupnja centraliteta: Donja Dubrava —20,19‰ (1910. g.), Kotoriba —11,53‰ (1921. g.) i Štrigova —10,72‰ (1961. g.).

Sva ta brojem stanovnika uglavnom velika naselja pretežno su u istočnom dijelu Međimurja. Svoj populacijski maksimum dostižu neposredno nakon II svjetskog rata (osim Donje Dubrave, Kotoribe i Donjeg Kraljevca, jer oni to imaju već ranije). Zahvaćeni intenzivnim društveno-gospodarskim promjenama relativno brzog poslijeratnog razvoja, uz većinu ostalih manjih naselja u Međimurju ispoljavaju negativan populacijski razvoj. Društveno-gospodarski procesi, uzročnici i nosioci nepovoljnog populacijskog razvoja, brojni su i kompleksni.

U prvom redu treba imati u vidu da je Međimurje još uvijek izrazito poljoprivredni prostor,<sup>14)</sup> s malim posjedima,<sup>15)</sup> izrazite rasparseliranosti,<sup>16)</sup> pretežno polikulturene proizvodnje, velike opće, agrarne i poljodjelske gustoće<sup>17)</sup> i velikog viška radne snage. Privremeno iseljavanje u potrazi za zaradom u razvijenije predjele unutar domovine i izvan nje u ovom je kraju već tradicija.<sup>18)</sup> Poslijeratna industrijalizacija, povezana s urbanizacijom i drugim pratećim procesima, a s obzirom na već spomenute okolnosti, potakla je vrlo snažnu deagrarizaciju,<sup>19)</sup> odnosno socijalno-ekonomsko prestrukturiranje stanovništva. To pak, uz ostalo, uvjetuje smanjenje prirodnog priraštaja stanovništva,<sup>20)</sup> depopulaciju agrarnih zona, migracije i koncentraciju stanovništva u optimalno najpovoljnijem prostoru Međimurja — u njegovim urbanim središtima (Čakovec, Nedelišće), u prigradskim naseljima oko njih i većim središtima centralnog značaja izvan ovoga kraja (Varaždin, Zagreb).

13) U tome najdužem periodu između dviju popisnih godina, od kada se vode popisi stanovništva kod nas, zacijelo je bilo znatnijih variranja broja stanovnika u centralnim naseljima i ukupnog stanovništva kraja, ali to nije evidentirano. Gubitak dijela žiteljstva u toku II svjetskog rata, kao i emigracija mađarskog činovištva i inteligencije nakon oslobođenja, brzo su nadoknađeni i premašeni općim poletom neposredno nakon rata, pa popis stanovništva 1948. godine već iskazuje 11,4‰ više ljudi u odnosu na prethodni popis stanovništva.

14) Godine 1971. Međimurje ima 45,0% poljoprivrednog stanovništva (SR Hrvatska 32,1%).

15) Godine 1971. 21,1% svih domaćinstava u Međimurju nema zemljišni posjed, 62,5% domaćinstava ima ga do 3 ha, a svega 3,6% domaćinstava ima zemljišni posjed veći od 5 ha.

16) Međimurje prednjači s usitnjenim posjedom u Republici. Broj parcela od oko 210 000 prije rata povećao se na oko 470 000 danas, pa je prosječna veličina parcele svega oko 0,12 ha.

17) Godine 1971. opća je gustoća naseljenosti u Međimurju iznosila 159 st./km<sup>2</sup>, poljoprivredna (agrarna) gustoća 92 st./km<sup>2</sup> i poljodjelska gustoća 125 st./km<sup>2</sup> poljodjelske površine.

18) Godine 1971. na privremenom radu u inozemstvu bilo je 11 856 žitelja iz Međimurja, dok ih je krajem 1975. g. bilo oko 16 000. Najviše ih je bilo u SR Njemačkoj (60,2%) i Austriji (26,5%), a zatim u Švicarskoj (3,9%), Australiji (3,8%), Kanadi (1,5%), Francuskoj (0,9%), Švedskoj (0,8%), SAD (0,3%) i u zemljama Beneluksa (0,2%).

19) U razdoblju od 1961—1971. g. udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu Međimurja opao je s 52% na 45%, a udio poljoprivrednih domaćinstava s 39,6% na 29,3%.

20) Godine 1950. Međimurje je imalo prirodni priraštaj od 15,6‰ (natalitet 30,1‰ i mortalitet 14,5‰), 1971. g. Pp 4,8‰ (N 16,5‰ i M 11,7‰). U periodu od 1961—1971. g. prosječan broj članova domaćinstava opao je s 3,92 na 3,89, dok je indeks starenja stanovništva povećan s 0,247 na 0,386.



Započeti razvoj vjerojatno će se nastaviti i u buduću, ali je interes društvene zajednice da ga koordiniranim akcijama stručnjaka usmjeri u željenom pravcu kako bi nepovoljni gospodarski efekti bili što manji, a buduća hijerarhijska mreža naselja što racionalnija i homogenija.

Udio broja stanovnika centralnih naselja u ukupnom broju žitelja Međimurja varira između 43,45% (1953. g.) i 51,57% (1890. g.), dok je 1971. g. iznosio 44,98%. To, međutim, ne mora značiti da su danas uloga i značenje centralnih naselja manji nego ranije. Naprotiv, u suvremenim uvjetima, sa sve većim mogućnostima brzog komuniciranja u najširem smislu, uloga im se nesumnjivo povećava, razmjerno povećanju značenja centralnomjesnih funkcija.

## 6. Struktura stanovništva centralnih naselja

Realnija predodžba o nekom naselju i njegovu značenju može se dobiti tek analizom strukture aktivnog stanovništva. U toj namjeri potrebno je istaći barem neke osnovne konstatacije u vezi s vodećim središtima ovog kraja. Da bi se izbjegle kvantitativne razlike među centralnim naseljima, koje proizlaze iz različitih apsolutnih iznosa aktivnog stanovništva, tj. da bi se centralna naselja mogla upoređivati, apsolutni iznosi aktivnog stanovništva po sektorima djelatnosti pretvoreni su u postotne udjele.<sup>21)</sup>

Razmotri li se struktura aktivnog stanovništva centralnih naselja (prema stupnju centraliteta) po sektorima djelatnosti (tablica 11) u razdoblju dviju posljednjih popisnih godina i ti se podaci međusobno kompariraju, može se utvrditi slijedeće:

Normalno je da se udio aktivnog stanovništva primarnog sektora djelatnosti smanjuje s povećanjem stupnja centraliteta naselja. Zato najmanji udio aktivnog stanovništva u tom sektoru ima Čakovec (1971. g. 8,3%), pa centralna naselja II stupnja centraliteta (prosjeck 50,0%), dok centralna naselja I stupnja centraliteta imaju u prosjeku čak nešto veći udio (64,6%) nego što je to prosjek za sva naselja Međimurja (58,3%). To uglavnom znači da je proces deagrarizacije bio znatno brži kod prigradskih nego kod većine centralnih naselja. Najveće sudjelovanje aktivnog stanovništva u primarnom sektoru među centralnim naseljima najnižeg ranga imaju naselja u najplodnijem dijelu Međimurja — na tzv. pleistocenskoj ravni (Dekanovec 81,9%, Podturen 81,2%), a najmanje u prigradskim centralnim naseljima (Nedelišće 38,4%, Lopatinec 48,3%).

Suprotno je s udjelom aktivnog stanovništva u sekundarnom sektoru djelatnosti: u pravilu je najveći (izuzetak Mursko Središće 51,6%) kod onih naselja koja imaju najmanji udio aktivnog stanovništva u primarnom sektoru (Čakovec 50,4%,

Nedelišće 42,1%, Lopatinec 37,6%), odnosno najmanji je (izuzetak Štrigova 8,6%) u obratnom slučaju, tj. kod naselja koja imaju najveći udio aktivnog stanovništva u primarnom sektoru (Dekanovec 12,7%, Podturen 13,0%).

Tablica 11. Centralna naselja prema udjelu aktivnog stanovništva četiriju sektora djelatnosti 1961. i 1971. god. u %.

Sektori djelatnosti	Primarni		Sekundarni		Tercijarni		Kvartarni	
	1961.	1971.	1961.	1971.	1961.	1971.	1961.	1971.
Popisna godina								
Centri I stupnja centraliteta								
Lopatinec	59,0	48,3	27,0	37,6	4,9	8,9	9,0	5,2
Selnica	51,6	60,5	32,1	29,8	1,5	1,9	14,9	7,8
Belica	67,4	70,3	23,0	23,6	4,7	3,9	4,9	2,2
Dekanovec	80,1	81,9	4,2	12,7	10,2	2,3	5,5	3,1
Macinec	68,7	74,4	17,3	16,3	5,4	4,8	8,6	4,5
Martin na Muri	55,3	73,5	23,0	15,9	3,3	3,7	18,4	6,9
Podturen	77,0	81,2	13,6	13,0	2,2	2,0	8,1	3,8
Vratišinec	50,9	49,7	33,6	35,8	3,6	6,2	11,8	8,3
Donji Vidovec	65,7	66,5	27,9	27,8	1,6	3,8	4,9	1,9
Draškovec	76,9	75,4	12,8	17,3	2,0	3,9	8,3	3,4
Goričan	65,4	66,6	19,5	22,8	7,9	5,8	7,1	4,8
Mala Subotica	71,6	71,8	18,0	18,4	3,9	5,8	6,5	4,0
Marija na Muri	75,1	69,2	12,3	18,6	6,1	8,3	6,5	3,9
Nedelišće	42,6	38,4	36,3	42,1	13,1	15,4	8,0	4,1
Prosjeck centara								
I stupnja centraliteta	64,9	64,6	21,9	24,9	5,9	6,4	7,3	4,1
Centri II stupnja centraliteta								
Štrigova	68,5	67,6	7,7	8,6	5,1	9,4	18,7	14,4
Mursko Središće	32,3	25,8	45,1	51,6	7,7	9,5	14,9	13,1
Donja Dubrava	67,0	64,4	24,4	27,4	2,1	4,5	6,5	3,7
Donji Kraljevec	62,1	52,6	16,3	25,4	7,7	10,2	13,9	11,9
Kotoriba	43,7	48,2	40,0	36,7	6,6	10,0	9,7	5,1
Prelog	58,2	48,4	21,8	36,4	5,1	7,2	14,9	8,0
Prosjeck centara								
II stupnja centraliteta	54,3	50,0	28,3	34,2	5,4	8,1	12,0	7,7
Centar III stupnja centraliteta								
Čakovec	9,7	8,3	47,2	50,4	15,3	16,2	27,8	25,1
Međimurje	61,2	58,3	24,0	28,7	5,6	6,9	9,2	6,1

Izvori: Popis stanovništva 1961, knjiga XIV, Beograd, 1965, str. 101-103.  
Popis stanovništva i stanova 1971, knjiga X, Beograd, 1974, str. 105-106.  
Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

21) To su slijedeći sektori djelatnosti:

- I Primarni: poljoprivreda i ribarstvo i šumarstvo;
- II Sekundarni: industrija i rudarstvo, građevinarstvo i zanatstvo;

III Tercijarni: promet, trgovina i ugostiteljstvo, stambena i komunalna djelatnost;

IV Kvartarni: kultura i socijalna djelatnost, djelatnost društvenih i državnih službi, ostale djelatnosti, van djelatnosti i nepoznata djelatnost.

Udjeli aktivnog stanovništva u tercijarnom i kvartarnom sektoru još su skromni (osim kod Čakovca 41,30%) i u pravilu tercijarni sektor preteže nad kvartarnim u većini naselja I stupnja centraliteta, dok je obratno u centrima II i III stupnja centraliteta.

Logično je da je udio tercijarnog i kvartarnog sektora djelatnosti redovito veći (izuzetak Donja Dubrava 8,20%) kod naselja većeg centralno-mjesnog značenja (uz Čakovec, Štrigova 23,80%, Mursko Središće 22,60%, Donji Kraljevec 22,00%) kao i kod prigradskih centralnih naselja (Nedešće 19,50%).

Interesantna je činjenica da je kod centara I stupnja centraliteta udio aktivnog stanovništva u svim sektorima djelatnosti (osim primarnog) manji nego što su prosječni udjeli za sva naselja u Međimurju, a to ukazuje na relativno slabiju socijalno-ekonomsku transformaciju stanovništva tih centara. Tome je osnovni razlog relativna udaljenost većine takvih naselja od urbanih žarišta kao i njihov manje povoljan prometno-geografski položaj u odnosu na vitalne prometnice u ovome kraju.

U tome kontekstu razumljivo je da stanovništvo naselja II stupnja centraliteta, i napose Čakovca, ima prosječno povoljniju strukturu sektora djelatnosti od prosjeka Međimurja, tj. manji udio primarnog, a veće udjele ostalih sektora djelatnosti.

### III GRAVITACIJSKA PODRUČJA CENTRALNIH NASELJA

#### 1. »Srednje« granice gravitacijskih područja centralnih naselja

Određivanjem gravitacijskih područja (utjecajnih zona, komplementarnih areala) naselja nekog kraja mogu se izdvojiti nodalno-funkcionalne regije tog prostora. To se temelji na utvrđivanju funkcionalnih veza između grada i okolnog područja. Pri tome posebno dolazi do izražaja problem određivanja granica i hijerarhija nodalno-funkcionalnih regija. Jednostavnije je kod gravitacijskih areala na osnovi jedne funkcije, kojih granicu čine mjesta krajnjeg gravitacijskog dometa dotične funkcije centralnog značenja. Poteškoće nastaju prilikom određivanja komplementarnih funkcionalnih regija sintezom više gravitacijskih areala, jer se utjecajne zone prostorno ne poklapaju potpuno. U takvim slučajevima najčešće se određuju »srednje« granice gravitacijskih područja centralnih naselja.<sup>22</sup>

Veličina komplementarnog područja nekog centralnog naselja ukazuje na prostorni domet pojedinih centralnih funkcija toga centra, odnosno može ukazivati na njegov funkcionalni rang u mreži naselja tog prostora.

Funkcije centralnog značenja nisu statička pojava, one su vremenski i sadržajno vrlo promjenljive, pa je upravo vrijednost geografije da neki prostor stalno prati u njegovoj neprekidnoj preobrazbi.

Utvrđivanje gravitacijskih područja centralnih naselja Međimurja izvršeno je na osnovi izdvajanja slijedećih funkcija centralnog značenja:

1. upravne — na temelju mjesnih ureda i njima pripadajućih naselja,
2. obrazovne — na temelju potpunih i područnih osnovnih škola,
3. zdravstvene — na temelju zdravstvenih i veterinarskih ambulanti i stanica,
4. PTT — na temelju pošta,
5. trgovačke — na temelju specijaliziranih trgovina, opskrbnih centara i robnih kuća.<sup>23</sup>

Institucije, odnosno objekti svake od navedenih funkcija, mogu se kartografski prikazati i odrediti njihovi prostorni dometi. Kod određivanja gravitacijskih areala upravne, obrazovne i PTT funkcije nema poteškoća, jer su one određene administrativnim granicama. Drugačije je kod određivanja prostornog dometa zdravstvene i naročito trgovačke funkcije, jer se one relativno brzo mijenjaju te često međusobno prepliću, posebno u rubnim dijelovima Međimurja (npr. štrigovski kraj) i teško ih je utvrditi.

U skladu s rečenim, »srednje« granice gravitacijskih područja centralnih naselja Međimurja određene su sintezom više gravitacijskih areala, tj. preklapanjem utjecajnih zona spomenutih funkcija centralnog značenja (slika 5).

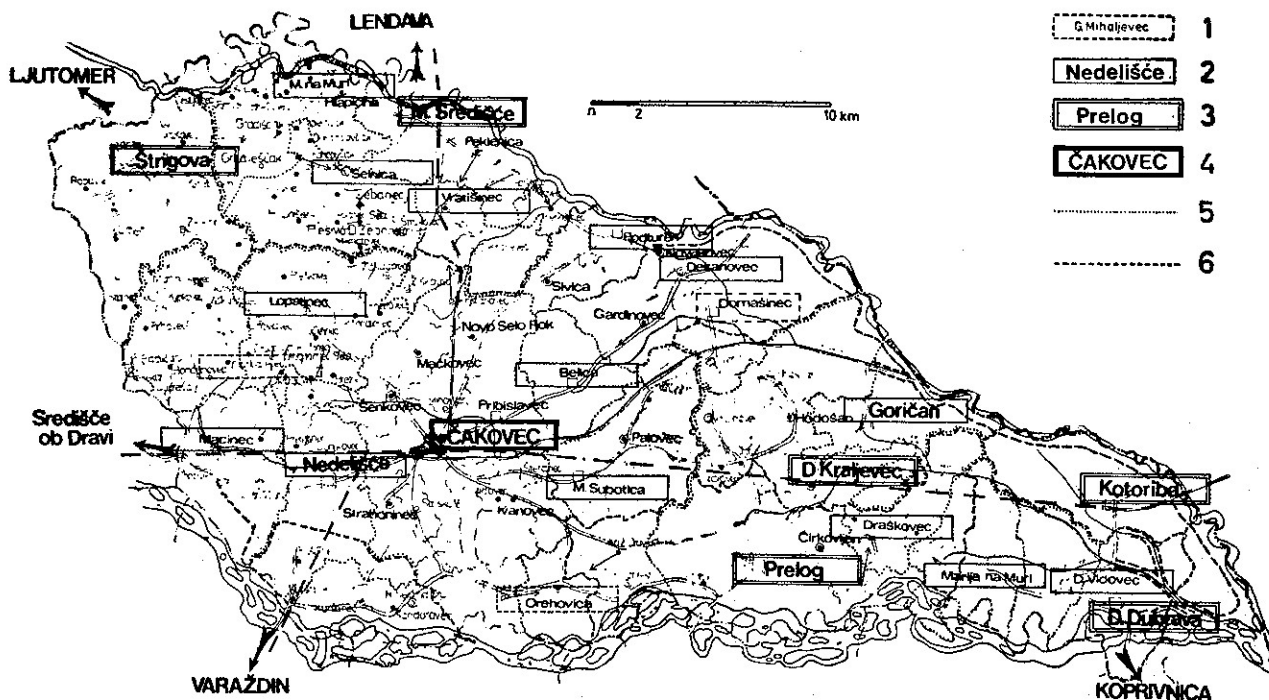
Najprije su izdvojena najmanja gravitacijska područja na temelju samo značajnijih centralno-mjesnih funkcija koje su sadržane u centralnom naselju I stupnja centraliteta. Ako neko naselje u podjednakom broju funkcija pripada gravitacijskom arealu centralnog naselja višeg stupnja centraliteta, prednost je data centralnom naselju višeg ranga, i to je naselje uvršteno u njegovo gravitacijsko područje. Ipak u takvim slučajevima na slici je označeno prema kojem još centralnom naselju spomenuto naselje gravitira (Peklenica, Križovec, Oporovec i Štefanec). Isto tako je učinjeno i u slučaju ako je neko naselje u nešto manjem broju centralnomjesnih funkcija podložno obližnjem centralnom naselju istog ili nižeg stupnja centraliteta (Gardinovec, Krištanovec, Miklavac, Novakovec i Gornji Koncovčak).

22) M. Vresk: O primjeni teorije grafa u analizi nodalne regije, Geografski glasnik 36-37, Zagreb, 1975, str. 97-103.

23) Roba je podijeljena prema periodu potrošnje na:  
a) robu za dugoročne potrebe (odjeća, obuća, namještaj, neki kućanski aparati),

b) robu za periodične potrebe (lijekovi, neke kućanske potrepštine),  
c) robu za kratkoročne potrebe (živežne namirnice i sl.).

U obzir je uzeta samo roba za dugoročne i periodične potrebe i na osnovi toga izdvojena su centralnim naseljima njihova pripadajuća naselja.



Sl. 5. Centralna naselja Međimurja i njihova gravitacijska područja: 1. naselja sa slabim centralitetom, 2. centralna naselja I stupnja, 3. centralna naselja II stupnja, 4. centralna naselja III stupnja centraliteta, 5. »srednje« granice gravitacijskih područja centralnih naselja I stupnja, 6. »srednje« granice gravitacijskih područja centralnih naselja viših stupnjeva centraliteta.

Pokušano je izdvojiti i gravitacijske areale centralnih naselja drugog i viših stupnjeva centraliteta, temeljenih prvenstveno na zdravstvenoj (u obzir su uzete zdravstvene i veterinarske ambulante i stanice, bolnica i ljekarne) i trgovačkoj funkciji (u obzir su uzeti specijalizirane trgovine, opskrbeni centri i robne kuće). Kako se gravitacijska područja istovrsnih funkcija okolnih centralnih naselja često prepliću, posebno u graničnim zonama, tj. isti areal može biti unutar prostornog dometa istovrsne funkcije više centralnih naselja, smatra se da granice utjecajnih područja centralnih naselja viših stupnjeva centraliteta nije moguće precizno odrediti, pa označene granice ove pojave na slici 5. treba smatrati više kao orijentacione.

Izdvojeni su i gravitacijski areali triju naselja s manjim brojem centralnih funkcija: Gornjeg Mihaljevca, Domašince i Orehovice, koja su prema zastupljenosti osnovnih institucija centralnomjesnog značaja blizu centralnim naseljima najnižeg ranga i koja, s obzirom na prostorni raspored centralnih naselja Međimurja, imaju najrealnije mogućnosti da postanu centri najnižeg stupnja centraliteta. Tome je najbliže Gornji Mihaljevec kojega se gravitacijsko područje s 11 zavisnih naselja jasno izdvaja. Centralitet Orehovice je manji, jer ona jače utječe na samo jedno naselje (Podbrest), a na još dva nešto manje od central-

Fig. 5 Central places of Međimurje and their gravitational areas:

1. places with weak centrality; 2. central places of Degree I centrality; 3. central places of Degree II centrality; 4. central places of Degree III centrality; 5. »middle« limits of gravitational areas of central places of Degree I centrality; 6. »middle« limits of gravitational areas with higher degrees of centrality.

nih naselja u kojih se gravitacijskim arealima sada nalaze (Križ Dravski i Vularija). Slično je s Domašincem, kojega bi gravitacijsko područje bilo istovjetno sa sadašnjim gravitacijskim arealom Dekanovca.

Ako se razmotri broj privlačnih naselja centralnih naselja, može se uočiti da znatno više zavisnih naselja imaju mali centri I stupnja centraliteta u brežuljkastom sjeverozapadnom dijelu Međimurja: Lopatinec — 9 privlačnih naselja, Selnica — 10, Martin na Muri — 12 i već spomenuti Gornji Mihaljevec (naselje s manjim brojem centralnih funkcija) — 11 privlačnih naselja (tablica 12).

Od centralnih naselja najnižeg ranga u nizinskom dijelu Međimurja jedino Dekanovec, Mala Subotica i Nedelišće imaju četiri i više privlačnih naselja, svi ostali centri imaju manje. Osnovni je uzrok što su naselja donjeg Međimurja znatno veća i zato relativno bolje opremljena infrastrukturnim sadržajima. Iz istog razloga već ranije spomenuta četiri centralna naselja ovog područja (Belica, Donji Vidovec, Goričan — centri I stupnja i Kotoriba — centar II stupnja centraliteta) nemaju potpunu prevlast ni nad jednim okolnim manjim naseljem. Ipak su i ona uvrštena u centralna jer su to velika naselja kojih je utjecaj u nekim funkcijama centralnomjesnog značenja ne-

Tablica 12. Gravitacijska područja centralnih naselja

Naselje	Gravitacijsko područje		Udio (%) stan. centr. naselja u ukupnom stan. gravit. područja 1971. g.	Broj privlačnih naselja
	Površina u ha	Broj st. 1971.		
<b>Centri I stupnja centraliteta</b>				
Lopatinec	3 500	5 254	14,9	9
Selnica	2 930 <sup>1)</sup>	4 181	21,6	10
(Gornji Mihaljevec)	(2 970)	(2 634)	(13,4)	(11)
Belica	1 695	2 329	100,0	—
Dekanovec (Domašinec)	6 040	6 660	14,8 (32,6)	4
Macinec	5 267	5 298	11,8	15
Martin na Muri	3 150 <sup>1)</sup>	4 211	11,4	12
Podturen	2 318	3 621	60,1	2
Vratišinec	1 915	2 881	51,8	2
Donji Vidovec	1 388	2 141	100,0	—
Draškovec	1 438	1 525	54,8	2
Goričan	2 156	3 696	100,0	—
Mala Subotica	5 379 <sup>1)</sup>	7 181	32,6	6
Marija na Muri	2 311	3 052	68,3	1
Nedelišće	3 018	6 372	58,7	4
(Orehovica)	(1 683) <sup>1)</sup>	(2 356)	(64,0)	(1)
<b>Centri II stupnja centraliteta</b>				
Štrigova	3 932 <sup>1)</sup>	4 630	11,5	9
Mursko Središće	10 578 <sup>1)</sup>	16 640	16,2	30
Donja Dubrava	4 751	7 205	41,4	2
Donji Kraljevec	6 376	9 907	15,8	7
Kotoriba	2 633	3 653	100,0	—
Prelog	8 735	10 534	39,5	10
<b>Centar III stupnja centraliteta</b>				
Čakovec	72 952	115 660	10,2	125

<sup>1)</sup> Približan podatak, jer granica gravitacijskih areala presjeca katastarske općine.

Izvori: Popis stanovništva 1971, knjiga VII, str. 104—105. Statistički pregled Međimurja, Čakovec, 1972, str. 53—56. Anketa »Naselja Međimurja« 1973.

osporan na okolna naselja, bez obzira na to što ni jedno od njih nema ni jedno u cijelosti zavisno naselje. Tako Belica (pošta, raznovrsni zanati) ima jak utjecaj na Gardinovec, a Goričan (zdravstvena ambulanta, opskrbeni centar, specijalizirane trgovine, više zanata većeg prostornog dometa) na Hodošan. Utjecaj Kotoribe (željeznička stanica, hotel, više zanata šireg značenja) na Donju Dubravu i Donji Vidovec manji je nego što bi se očekivalo. Osim nekih funkcija centralnomjesnog značenja, Donja Dubrava je u ostalima jednaka Kotoribi ili čak jača od nje (ljekarna, veterinarska ambulanta, opskrbeni centar, veći broj obrtnika različitih struka, tjedni sajam), pa su zato okolna naselja uvrštena u gravitacijsko područje Donje Dubrave, a ne brojem stanovnika veće Kotoribe. Ta dva naselja su primjer rivaliteta centralnih naselja istog ranga, što koči razvoj obaju naselja, pa bi možda imalo smisla koncentrirati infrastrukturne institucije u jednom od njih. U kojem — da li u Kotoribi ili Donjoj Dubravi, nije lako odrediti. Ipak prevladava uvjere-

nje da bi prednost trebalo dati, obzirom na okolna privlačna naselja, centralnije položenoj Donjoj Dubravi, tim više, što njoj u nekim funkcijama centralnog značaja, prvenstveno u trgovačkoj i zdravstvenoj, gravitiraju i neka podravska naselja (Selnica Podravska, Legrad, Veliki i Mali Otok, Veliki i Mali Bukovec i dr.).

Slično je rivalstvo između Preloga i Donjeg Kraljevca, ali je u ovom slučaju, s obzirom na centralitet, očita prednost znatno većeg Preloga.

Na osnovi prikazanih činjenica, neosporno je da je cijeli prostor Međimurja šire gravitacijsko područje Čakovca. Normalno je da mu je privlačna snaga manja u štrigovskom kraju (Ljutomer — 11 km), u istočnom dijelu Međimurja oko Donje Dubrave (Koprivnica — 20 km) i u naseljima uz Dravu blizu varaždinskog mosta (Pušćine — Varaždin = 5 km). Od bližih centara višeg stupnja centraliteta najveći utjecaj na ovaj prostor, u smislu centralnomjesne privlačnosti pojedinih funkcija, imaju Varaždin (centralno naselje IV stupnja centraliteta, Čakovec — Varaždin = 14



km), Maribor (centralno naselje V stupnja centraliteta, Čakovec — Maribor = 78 km) i napose Zagreb (centralno naselje VI stupnja centraliteta, Čakovec — Zagreb = 91 km) u kojega se širi gravitacijski areal ubraja i Međimurje.

#### IV CENTRALNOMJESNO ZNAČENJE ČAKOVCA I DRUGIH VAŽNIJIH NASELJA

Među naseljima Međimurja posebno centralnomjesno značenje pripada Čakovcu kao vodećem inicijativnom, funkcionalnom, urbanom, odnosno društveno-gospodarskom žarištu prostora Međimurja. Svestran dinamičan razvoj grada pridonosi zbog središnjeg prometno-geografskog položaja u ovom kraju jačanju njegove vodeće uloge. Na to upućuje i suvremeni populacijski razvoj: u razdoblju od 1961—1971. g. Čakovec je primio gotovo 3/5 (59,4%) svega porasta broja stanovnika Međimurja pa se udio stanovništva Čakovca u ukupnom stanovništvu Međimurja konstantno povećava (1900. g. 6,3%, 1931. g. 6,9%, 1961. g. 8,6% i 1971. g. 10,2%).

Stalan i relativno brz porast stanovnika grada, stalno povećanje izgrađenog gradskog područja stvaranjem novih, uglavnom stambenih četvrti s odgovarajućim infrastrukturnim sadržajima, kao i nove industrijske zone u zapadnom dijelu grada uz »čakovečku magistralu«, te, u vezi s time, brze i velike promjene izgleda grada starije središnje poslovne jezgre kao i mlađih perifernih dijelova, opće su značajke suvremenog Čakovca. Njegov je ukupni centralitet 1973. godine određen na oko 6,8 puta veću vrijednost (4 167,9 poena) od drugog, po centralnofunkcionalnom značaju i veličini, naselja Međimurja (Prelog), odnosno veći je za oko 2,1 puta u odnosu na istu pojavu kod svih centralnih naselja zajedno, ili za oko 1,4 puta od ukupnog centraliteta svih naselja Međimurja. Ti podaci ukazuju na značajnu privlačnu snagu Čakovca, odnosno veliko centralnomjesno značenje većine njegovih funkcija u prostoru.

Iznijete karakteristike upućuju na zaključak da će uloga koju Čakovec ima u Međimurju kao, u pravom smislu te riječi, vodeći centar u budućnosti još više ojačati. Takav razvojni pravac daje naslutiti i suvremeni spontani proces koncentracije stanovništva u grad i njegova okolna naselja, koja će, nesumnjivo, u perspektivi postati sastavnim dijelom grada.

S obzirom na zastupljenost centralnomjesnih funkcija i na veličinu, neosporno je da je Prelog drugo naselje po značaju u Međimurju (ukupan centralitet 615,3 poena 1973. g.). Međutim, ne može se reći da je i dinamično naselje jer ono brojem stanovnika stagnira još od 1900. godine, pa razlika između Preloga i Čakovca u veličini i značaju postaje sve veća (stanovništvo se Čakovca

u razdoblju od 1961—1971. g. povećalo čak 22,1%, a Prelog bilježi povećanje od svega 0,6%). Stagnaciju Preloga možemo djelomično objasniti ovako: To naselje ima relativno manje povoljan prometno-geografski položaj — podalje je od željeznice i sve donedavna bez izravne suvremene cestovne veze s Čakovcem. Do 1955. godine Prelog je bio kotarsko središte, ali smanjenje administrativno-upravnih funkcija nije bilo praćeno razvojem nekih drugih gospodarskih djelatnosti u onolikoj mjeri koliko je bilo potrebno da se već tada relativno jača koncentracija stanovništva zadovolji i stabilizira.<sup>24)</sup> Nepovoljna je i okolnost i konkurencija obližnjeg Donjeg Kraljevca, centralnog naselja istog ranga, iako je, bez sumnje, utjecaj centralnomjesnih funkcija Preloga veći na okolna zavisna naselja.

Mursko Središće je jedino centralno naselje II stupnja centraliteta u Međimurju koje je u stalnom populacijskom usponu (broj stanovnika naselja porastao je u razdoblju od 1961—1971. g. 12,6%). Čvorišni prometno-geografski položaj na republičkoj tranzitnoj cesti (cesta I reda Murska Sobota—Čakovec—Varaždin), na tzv. murskoj magistrali (Ljutomer—Mursko Središće—Dekanovec) i lokalnoj željeznici (Čakovec—Lendava), osnova je koja, uz ostale faktore, uvjetuje da se u skoroj budućnosti Mursko Središće razvije u veće naselje jačeg centralnomjesnog značaja (ukupan centralitet 196,6 poena 1973. g.).

Ostala četiri centralna naselja istog ranga: Donja Dubrava (180,9 poena), Kotoriba (174,1 poena), Donji Kraljevec (132,6 poena) i Štrigova (116,4 poena), prvenstveno zbog slabijeg prometno-geografskog položaja i konkurencije obližnjih naselja istog stupnja centraliteta, nemaju ni približno takve uvjete pa su u nepovoljnijem položaju.

Kotoriba u krajnjem istočnom kutu Međimurja, neposredno uz državnu granicu, kao terminalno željezničko-cestovno naselje već decenijama tavori. Granični položaj i rivalstvo obližnje Donje Dubrave (udaljena 4 km), naselja istog ranga, ali jačeg centraliteta, kočje društveno-gospodarski razvoj Kotoribe, pa to naselje konstantno od 1921. godine gubi stanovništvo (1971. g. ima —11,5% manje stanovnika nego 1921. g.).

Sličan je populacijski razvoj Donje Dubrave, koja povremeno gubi stanovništvo još od 1910. godine (u periodu od 1910—1971. g. opadanje broja stanovnika iznosi —20,2%). Ipak, položaj na spoju donjomeđimurske ceste i podravske magistrale, jače ispoljene centralnomjesne funkcije, veći broj okolnih zavisnih naselja i zato znatno šire gravitacijsko područje, okolnosti su koje Donjoj Dubravi daju prednost u odnosu na Kotoribu.

U najnepovoljnijoj situaciji je Štrigova. Stiješnjena u proširenoj dolini štrigovskog potoka podno Štrigovščaka, izdužena uz cestu, okružena vi-

fija SR Hrvatske, knjiga I — Središnja Hrvatska, Zagreb, 1974, str. 105.

24) S. Žuljić: Stanovništvo Središnje Hrvatske, Geogra-



nogorjem i šumarcima, ona djeluje vrlo slikovito i pitomo. Međutim, prometno izolirana, blizu slovenske granice (oko 3 km), a podalje od većih centralnih naselja s kojima je administrativno, prosvjetno-kulturno, zdravstveno (Čakovec 20 km) te trgovački i prometno vezana (Ljutomer 11 km), Štrigova još od 1857. godine populacijski stagnira. Iako je to u Međimurju daleko najmanje centralno naselje II stupnja centraliteta (1971. g. svega 533 stanovnika), funkcije centralnog značaja Štrigove vrlo su izražene u odnosu na okolna zavisna, pretežno disperzna mala naselja s jasno izdvojenim gravitacijskim područjem.

Na prostor Međimurja, i posebno na Čakovec, (od obližnjih centralnih naselja) utjecaj Varaždina nesumnjivo je najveći (centralno naselje IV stupnja centraliteta, 1971. g. 34 312 stanovnika). Mala udaljenost (Varaždin—Čakovec 14 km) i vrlo intenzivne veze povoljne su okolnosti za razvoj nodalno-funkcionalnih spona između ta dva susjedna grada i okolnog prostora. Takve razvojne tendencije daju naslutiti da će u doglednoj budućnosti između njih doći do podjele nekih centralnih funkcija, međusobnog dopunjavanja i zajedničkog djelovanja na utjecajnom području, odnosno do stvaranja od Varaždina preko Pušćina i Nedelišća do Čakovca kontinuirane i u funkcionalnom smislu čvrsto povezane urbanizirane zone (varaždinsko-čakovečka konurbacija).

Integralnost ove cjeline geografski je relevantna, i to postaje sve očitije u mnogim vidovima. Ona proizlazi iz funkcionalnih veza i interakcija ispoljenih cirkulacijom ljudi (radi zadovoljavanja kulturnih, prosvjetnih, zdravstvenih, trgovačkih i drugih potreba), informacija (telefonske veze, štampa, radiostanica) i roba. Zadatak je stručnjaka da pravovremenim sagledavanjem prednosti koje ova uzajamnost donosi predlože optimalna rješenja i time racionalno usmjeruju pravce cjelokupnog razvoja ovog kraja.

## V. ZAKLJUČAK

Međimurje pripada najsjevernijem graničnom području SR Hrvatske. Usprkos povoljnom položaju uz panonsko-jadransku magistralu, u pojedinim je razdobljima prošlosti upravo granični položaj bio limitirajući faktor ekonomskog razvoja ovog kraja. U suvremenim pak uvjetima položaj uz važne magistralne prometnice omogućuje Međimurju optimalno povezivanje i uključivanje u gospodarske tokove.

Prostor Međimurja relativno je rano naseljen, na što upućuju brojni materijalni ostaci iz prethistorije kao i noviji pisani povijesni izvori. Velika gustoća naseljenosti (159 st./km<sup>2</sup> 1971. g.), depopulacija prometno odijeljenih, perifernih dijelova Međimurja i spontani proces koncentracije stanovništva u Čakovec i njegova prigradska na-

selja, odnosno u područje između Varaždina i Čakovca, opće su suvremene demografske karakteristike ovoga kraja.

Određeni prirodni i društveni faktori uvjetovali su funkcionalnu cjelovitost područja Međimurja u kojem je nastala relativno gusta mreža centara — nosilaca funkcionalne organizacije prostora.

Svojim položajem i oblikom mnoga naselja pokazuju izvjesno prilagođavanje osobinama reljefa prostora u kojem su nastala (disperzna naselja u brežuljkastom gornjem, nizna i grupirana na rubu viših i ocjeditijih riječnih terasa prema sve donedavna često plavljenim aluvijalnim ravnima u donjem Međimurju).

Svim naseljima Međimurja određen je ukupan centralitet pomoću njihovih kvantitativnih funkcionalnih obilježja prema postupku W.K.D. Daviesa<sup>25</sup>), ali su centralna naselja izdvojena na osnovi njihovih kvalitativnih funkcionalnih obilježja.

S obzirom na centralitet, prema kvalitativnim funkcionalnim obilježjima, svih 126 statistički određenih naselja Međimurja diferencirano je u tri osnovne grupe:

1. naselja bez centralnih funkcija — ukupno 42 naselja (33,30% svih naselja),
2. naselja s manjim brojem centralnih funkcija — ukupno 63 naselja (50,00%),
3. centralna naselja — ukupno 21 naselje (16,70% svih naselja).

Na osnovi broja i vrsta centralnih funkcija izdvojena su, po centralnomjesnom značenju, tri hijerarhijska stupnja centralnih naselja:

1. centralna naselja I stupnja centraliteta (najniži rang) — ukupno 14 naselja,
2. centralna naselja II stupnja centraliteta — ukupno 6 naselja (Prelog, Mursko Središće, Donja Dubrava, Kotoriba, Donji Kraljevec i Štrigova),
3. centralna naselja III stupnja centraliteta — samo jedno naselje (Čakovec).

Analiza hijerarhijske strukture centralnih naselja ukazuje na relativno veći broj centara nižeg ranga, što je prvenstveno posljedica velike gustoće naseljenosti ovoga kraja, a manje relativno dobre opremljenosti naselja infrastrukturnim sadržajima centralnog značenja.

Hijerarhijska mreža centralnih naselja Međimurja nema homogena obilježja i nije racionalna. Neka centralna naselja istog stupnja centraliteta suviše su blizu jedna drugom, međusobno konkuriraju i koče razvoj (Prelog i Donji Kraljevec, te Donja Dubrava i Kotoriba).

25) W.K.D. Davies: Centrality and the Central Place

Hierarchy, Urban Studies 4, 1967, str. 61-79.

Prostorni razmještaj centara rezultat je složenog razvitka. Na stvaranje mreže centara i na njihovo značenje u ovom prostoru utjecalo je više faktora. Od njih su značajniji: reljef, gustoća naseljenosti, povijesni razvoj, autohtoni gospodarski izvori, stupanj potrošnje ili životni standard, promet, industrijalizacija i urbanizacija.

Među naseljima posebno je značenje Čakovca kao inicijativnog, funkcionalnog i urbanog žarišta Međimurja. Konstantan i relativno brz porast stanovnika grada i njegovih okolnih naselja očiti je suvremeni spontani proces koncentracije stanovništva u optimalno najvrednijem dijelu ovoga prostora, koji smatramo težištem naseljenosti Međimurja (na oko 2/5 površine živi gotovo 1/2 svega stanovništva).

Položaj Čakovca u odnosu na prometnice Međimurja te njegove vrlo intenzivne veze s Varaždinom povoljne su okolnosti za razvoj izrazitih nodalno-funkcionalnih veza između ta dva susjedna grada i okolnog prostora. Takve razvojne tendencije daju naslutiti da će u skoroj budućnosti između njih doći do podjele nekih centralnih funk-

cija, međusobnog dopunjavanja i zajedničkog djelovanja na utjecajnom području, odnosno do stvaranja kontinuirane i u funkcionalnom smislu čvrsto povezane urbanizirane zone od Varaždina do Čakovca.

Centralnim naseljima Međimurja, sintezom više gravitacijskih areala, odnosno njihovim preklapanjem, određene su »srednje« granice gravitacijskih područja, i to na temelju upravne, obrazovne, zdravstvene, PTT i trgovačke funkcije (slika 5).

Nesumnjivo je da je cijeli prostor Međimurja gravitacijsko područje Čakovca gotovo u svim značajnijim funkcijama centralnomjесnog značenja. Logično je da je privlačna snaga Čakovca manja na perifernim dijelovima Međimurja (kraj uz Dravu blizu varaždinskog mosta, štrigovski kraj i prostor oko Donje Dubrave), gdje se već osjećaju utjecaji centara susjednih područja (Varaždin, Ljutomer i Koprivnica). Od većih centralnih naselja u okolnom prostoru na ovaj kraj najveći utjecaj ima Varaždin, što je i upravno-administrativno stimulirano (Međimurje je u Zajednici općina Varaždin) i posebno Zagreb, u kojega širi gravitacijski areal pripada i Međimurje.

## Summary

### CENTRAL PLACES OF MEĐIMURJE

by

Silvester Laci

Međimurje is located in the area of the northernmost border of SR Croatia. In spite of a favorable position by the Panonian-Adriatic Highway, during certain periods in the past this border location was a limiting factor for the economic development of the area. Under present conditions, being on this important highway makes optimal connections for the participation of Međimurje in the economic flow possible.

The Međimurje area was settled relatively early, as demonstrated by numerous physical remains from prehistoric times and more recent sources of written histories. The high population density (159 inhabitants/km<sup>2</sup> in 1971), the depopulation of isolated, peripheral areas of Međimurje and the spontaneous process of population concentration in Čakovec and its suburbs in the area between Varaždin and Čakovec are general modern demographic characteristics of this area.

Certain natural and social factors have affected the functional whole of the Međimurje area in which a relatively concentrated central network has been formed — the bearer of the functional organization of the area.

By their area and form, many settlements show certain adaptable characteristics of the relief of the area in which they appear (dispersion of settlements in the hilly areas of upper Međimurje, settlements in rows and groups on the edge of the upper river drainage terraces towards the aluvial plains in lower Međimurje which had frequently been flooded until recent times.

For all the places of Međimurje, the total centrality has been determined using their quantitative functional characteristics recorded according to the method of W.K.D. Davies<sup>25</sup>, but the central places are presented on the basis of their qualitative functional characteristics.

On the basis of centrality, according to the qualitative functional characteristics, all the 126 statistically determined settlements in Međimurje have been differentiated into three basic groups:

1. places without central functions — total 42 settlements (33.3% of all settlements);
2. places with a small number of central functions — total of 63 places (50.0%);
3. central places — total of 21 places (16.7% of all places).

Based on the number and type of central functions presented, according to central location significance, three hierarchical degrees of central places are defined:

1. Degree I central places (lowest degree), total 14 places;
2. Degree II central places, total 6 places (Prelog, Mursko Središće, Donja Dubrava, Kotoriba, Donji Kraljevec and Štrigova);
3. Degree III central places — only one place (Čakovec).

Analysis of the hierarchical structure of the central places shows a relatively larger number of centers of the lower degree which is primarily a result of the high population density of this region, and the

fewer places with relatively well equipped infrastructures with capacities of central significance.

The hierarchical network of central places of Međimurje has neither homogeneous characteristics nor rationale. Some central places of the same level of centrality are too close to one another and compete among themselves and inhibit mutual development (Prelog/Donji Kraljevec as well as Donja Dubrava/Kotoriba).

The area distribution of the centers is the result of complex development. Various factors were influential in the formation of central networks and their significance in this area, most importantly relief, population density, historical development, autonomous economic sources, standard of living, traffic, industrialization and urbanization.

Among the settlements, Čakovec is of particular significance as the leading initiative, functional and urban center of Međimurje. Constant and relatively rapid growth in the number of inhabitants of the city and its surrounding suburbs show the modern spontaneous process of population concentration in the optimal, most valuable part of this area which is considered the center of the Međimurje settlement (on approximately 2/5 of the surface live approximately 1/2 of the total population).

The location of Čakovec in the focus of the Međimurje traffic and its vital framework and thus a very intensive connection with Varaždin are favorable conditions for the development of pronounced

nodal-functional connections between these two neighboring cities and the surrounding area. Such developmental tendencies suggest that in the near future there will be the division of some central functions and mutual supplementation and joint activities in the affected area, i.e., the formation from Varaždin to Čakovec of one continuous and, in the functional sense, firm connection of the urbanized zone.

The central places of Međimurje, with a synthesis of many gravitational areals, based on their overlapping, have determined central borders of the gravitational areas and this on the basis of direct, educational, health, postal, telephone, telegraph and commercial functions (Fig. 5).

Certainly, for the entire Međimurje area, the gravitational area of Čakovec has in practically all significant functions the importance of central location. Logically, its power is attractive to smaller cities in the peripheral areas (the area near the Drava by the Varaždin Bridge, Štrigova area and the area around Donja Dubrava) where already the influences of the neighboring center areas are to be felt (Varaždin, Ljutomer and Koprivnica).

Of the larger central places in the surrounding area, the greatest influence is Varaždin, which is stimulated in its governing-administrative activities (Međimurje is within the Varaždin Municipal Association) and particularly Zagreb whose gravitational areal encompasses Međimurje.

#### LITERATURA

1. Boustedt O.: Die zentralen Orte und ihre Einflussbereiche, *Lund Studies in Geography*, Ser. B. No 24, Lund, 1962.
2. Christaller W.: Die zentralen Orte in Süddeutschland, Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen, Jena, 1933, und Darmstadt, 1968.
3. Crkvenčić I.: Prilog poznavanju funkcionalnog obilježja naselja Središnje Hrvatske, *Geografski glasnik* 33-34/1971-1972, Zagreb, str. 61-78.
4. Crkvenčić I. i ostali: Geografija SR Hrvatske, knjiga I i II — Središnja Hrvatska, Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1974.
5. Crkvenčić I. i ostali: Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, Geografska analiza, Geografski institut Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1976.
6. Davies W.K.D.: Centrality and the Central Place Hierarchy, *Urban Studies* 4, 1967, str. 61-79.
7. Kokole V.: Funkcije slovenskih mest, *Geografski vestnik* 34/62, Ljubljana, str. 21-60.
8. Körber J.: Einzugsbereiche zentraler Orte, Bericht über eine Beispieluntersuchung in Rheinland-Pfalz, *Berichte zur deutschen Landeskunde*, 17. Bd, 1956, Bad Godesburg, str. 98-113.
9. Macura M.: Kriterijumi za razgraničenje gradskog i seoskog stanovništva, *Statistička revija* 3-4/1954.
10. Melik A.: Kmetska naselja na Slovenskem, *Geografski vestnik* IX, Ljubljana, 1933.
11. Neef E.: Das Problem der zentralen Orte, *Petermanns Geographische Mitteilungen*, 94 Jg, 1950, str. 6-17.
12. Rogić V.: Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske, *Zbornik VI kongresa geografov FLRJ*, Ljubljana, 1962, str. 279-290.
13. Rogić V.: Prostori općeg makroregionalnog centraliteta Zagreba, Rijeke, Splita i Osijeka u odno-

su na regionalizaciju ekonomskog programiranja, *Zbornik na VIII kongres na geografite od SFRJ*, Skopje, 1968, str. 459-461.

14. Schöller P.: Stadt und Einzugsgebiet, Ein geographisches Forschungsproblem und seine Bedeutung für Landeskunde, Geschichte und Kulturräumforschung, *Studium Generale* 10, 1957, str. 602-612.
15. Vresk M.: O primjeni teorije grafa u analizi nodalne regije, *Geografski glasnik* 36-37, Zagreb, 1975, str. 97-102.
16. Vrišer I.: O centralnih naseljih, *Geografski vestnik* 39, Ljubljana, 1967, str. 143-154.
17. Vrišer I.: O funkcijski klasifikaciji mest, *Geografski vestnik* 40, Ljubljana, 1968.
18. Vrišer I.: Centralna naselja u Jugoslaviji, *Zbornik na VIII kongres na geografite od SFRJ vo Makedonija*, Skopje, 1968, str. 237-252.
19. Vrišer I.: Mala mesta v SR Sloveniji, *Problemi njihovega obstoja in nadaljnega razvoja*, Institut za geografiju Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 1969.
20. Vrišer I.: Vplivna območja jugoslovenskih mest in drugih središč, *Filozofska fakulteta — Univerza v Ljubljani*, Ljubljana, 1972.

#### IZVORI

1. Stanovništvo 1857-1961. po naseljima i dijelovima naselja, svezak Varaždin, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb, 1964.
2. Popis stanovništva i stanova 1971, Rezultati po naseljima i opštinama, knjige VII-XII, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973-1975.
3. Imenik naselja Općine Čakovec, Općinski zavod za planiranje, analizu i statistiku, Čakovec, 1972.
4. Statistički pregled Međimurja, izdanja 1972-1975, Općinski zavod za planiranje, analizu i statistiku, Čakovec.
5. Tjedni list »Međimurje«, razdoblje 1971-1975, Čakovec.
6. Anketa »Naselja Međimurja«, 1973, (podaci kod autora).